

FOSTE ADEVĂRURI TRANSNAȚIONALE VIITTOARE

DOI: 10.24193/SUBBIur.67(2022).4.3
Data publicării online: 31.05.2023

Radu-Bogdan BOBEI*

Rezumat: Prezentul articol explorează interacțiunea dintre realitatea juridică internațională și realitățile juridice naționale. Actori de drept public și drept privat deopotrivă interacționează și diluează „granițele” trasate, potrivit logicii westfaliene, între sistemul de drept internațional și sistemele de drept național. Drept urmare, situații transnaționale survin în interiorul și exteriorul statelor-națiune, pe de o parte, dau naștere la adevăruri transnaționale, pe de altă parte. Din punct de vedere practic, două asemenea situații transnaționale, generatoare de adevăruri transnaționale, servesc drept instrument pentru contemplarea teoretică a așa-numitului concept „ordini juridice contorsionate” propagat de autori din toată lumea, care poate sprijini doctrinari și practicieni deopotrivă în gestionarea noilor realități juridice.

Cuvinte-cheie: realitate juridică internațională, realități juridice naționale, realități juridice transnaționale, actori de drept public, actori de drept privat.

---

* Membru *ad honorem* în Consiliul de Conducere al Institutului Internațional pentru Unificarea Dreptului Privat (UNIDROIT), Roma, conferențiar univ. dr., Facultatea de Drept, Universitatea din București, e-mail: radu-bogdan.bobei@drept.unibuc.ro, <https://orcid.org/0000-0001-8403-4299>

PAST TRANSNATIONAL FUTURE TRUTHS

Abstract: This paper focuses on the interaction between international legal reality and domestic legal realities. Public and private law actors altogether interact and dilute the „borders” drawn, in the westphalian logic, between the system of international law and the domestic legal systems. Consequently, transnational situations occur inside and outside the territories of the nations-States, on the one side, and give birth to transnational truths, on the other side. Practically speaking, two such transnational situations, generating transnational truths, serve as tools for the theoretical scrutiny of the so-called concept of “entangled legalities” spread by the authors all over the world, which can support both scholars and practitioners to deal with the new legal realities.

Key words: international legal reality, national legal realities, transnational legal realities, public and private law actors.

A. Cuprins

A.	Cuprins.....	82
II.	Introducere.....	83
III.	Adevăruri și realități juridice.....	86
IV.	Foste adevăruri transnaționale.....	100
A.	Petrobras – actor și instrument al „metisării” dreptului internațional.....	101
B.	Litigiul <i>Kadi</i> și interactivitatea ordinilor juridice internațională și europeană.....	119
V.	Promisiune de răspuns afirmativ.....	128
VI.	Bibliografie.....	130
A.	Monografii.....	130
B.	Articole și studii;.....	133

II. Introducere

Realitatea juridică *internațională* are, în mod tradițional, ca protagoniști primari statele-națiune. Asemenea enunț își devoala strălucirea în epoca dreptului internațional centrat pe statele-națiune, pe de o parte, în epoca dreptului internațional valorificat prin mecanismele pozitivismului juridic, pe de altă parte. Animate de aspirația idilică spre universal, statele-națiune au construit un sistem de drept inter-național cu a sa ordine juridică inter-națională. Unul singur și una singură!¹ Grație sau din cauza fragmentării dreptului internațional², manifestările sistemului de drept internațional au devenit plurale și diverse. De la fragmentare, pe de o parte, de la pluralitate și diversitate în manifestări, pe de altă parte, nu a mai fost cale lungă până la specializarea crescândă, pe alocuri excesivă, a celor care activau în domeniul dreptului internațional însuși.

---

¹ În 2019, avansam ideea potrivit căreia „sistemul de drept internațional este unul singur, iar acesta este comun tuturor statelor”. Propriul *Curs de drept internațional – cu privire numai asupra comerțului*, Editura C.H. Beck, București, 2019, a fost construit în jurul acestei idei. Această idee – fundamentul latent, dar ferm al scrierii cursului menționat – diferențiază orice demers doctrinar din domeniul dreptului internațional, sub-domeniul „comerț”, de orice demers doctrinar din domeniul dreptului român, sub-domeniul „comerț exterior”. Noi, românii, avem o valoroasă doctrină de drept român al comerțului exterior. Sunt șanse să avem și o doctrină română de drept internațional în sub-domeniul comerțului.

² Fragmentarea dreptului internațional a fost evidențiată de un Grup de lucru constituit sub egida Comisiei de Drept Internațional și aflat sub „bagheta” reputatului autor de drept internațional, Martti Koskenniemi. Pentru versiunea finală a acestui raport, a se vedea Martti KOSKENNIEMI, *Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of international law*, Comisia de Drept Internațional, Sesiunea 59, Geneva, 1 mai-9 iunie și 3 iulie-11 august 2006, documentul Națiunilor Unite A/CN.4/L.682.

Așa fiind, am asistat, cel puțin după cel de-al doilea Război Mondial, la edificarea unor versiuni ale unicului sistem de drept internațional în domeniul activității comerciale, sau în domeniul activității financiare, sau în domeniul activităților care implică valorificarea drepturilor omului etc. În secolul XX și, în special, în cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea, efervescente au mai fost statele-națiune, astfel coagulate în ADN-ul organizațiilor internaționale³, în demersul de edificare a sus-menționatei versiuni! Și ca urmare a acestei efervescente, acel „Unul singur” și acea „Una singură” se manifestau și se manifestă, în versiunea lor internațională (inter-etatică n.n.), plural și divers. Simțim și resimțim în toată ființa noastră doctrinara aceste pluralități și diversități.

Ca posibilă consecință a lecturării acestui articol, îndemn doctrina română și străină să rețină că pluralitățile, respectiv diversitățile în discuție, au devenit contorsionate sau se manifestă contorsionat sau sunt aduse în situația de a se manifesta contorsionat. Mai îndemn pe doctrinariii români și străini să aibă în vedere și faptul că pluralitățile, respectiv diversitățile, astfel

---

³ Am în vedere, *exempli gratia*, următoarele entități: Organizația Națiunilor Unite (ONU), prin Comisia sa de dreptul comerțului internațional (UNCITRAL), sau Institutul Internațional pentru Unificarea Dreptului Privat, (UNIDROIT), sau Conferința de Drept Internațional Privat de la Haga (HCCH). Îmi pare că cele trei organizații-surori sunt concurate, în arealul juridic sub-regional „umplut” de Uniunea Europeană, de această din urmă structură cvasi-federală. Îmi mai pare că Uniunea Europeană se transformă și ne transformă pe noi, cei care ne revendicăm din a sa ordine juridică. S-a avansat de altfel ideea potrivit căreia Uniunea Europeană combină, din punct de vedere structural, elementele specifice confederației și federației ca forme de organizare politică. A se vedea Francis SNYDER, Yi LU, „The Future of Transnational Law: Competing Institutions, Conflicting Narratives and Legal Pluralism” și Armin CUYVERS, „The Confederal Come-back: Rediscovering the Confederal Form for a Transnational World”, în Francis SNYDER, Yi LU (eds.), *The Future of Transnational Law. UE, USA, China and the BRICS/L'avenir du droit transnational. UE, USA, Chine et les BRICS*, Bruylant, Bruxelles, 2015, pp. 1-22 și pp. 85-126.

generate de fragmentarea dreptului internațional, se întâlnesc normativ, dar și cvasi-normativ, cu pluralele și diversele sisteme de drept național. Și aceste din urmă pluralități și diversități naționale au devenit contorsionate sau se manifestă contorsionat sau sunt aduse în situația de a se manifesta contorsionat, grație sau din cauza:

(i) prezumției de aplicare extrateritorială a legislațiilor locale emise de anumite state-națiuni; este vorba despre statele-națiuni producătoare de bunuri industriale și produse agricole. Aceste bunuri și produse sunt destinate, prin mecanismele specifice lanțurilor trans-teritoriale⁴ de mărfuri, piețelor din alte state-națiuni, respectiv pieței trans-teritoriale care a „înghițit” teritoriile statelor-națiuni preponderent consumatoare de mărfuri (bunuri industriale și produse agricole, n.n.).

sau/și

(ii) instituției conflictului de legi. Această instituție, veritabilă instituție de drept public⁵, a dobândit faimoasa sau de-a dreptul infama

---

⁴ Sunt „trans-teritoriale”, în sensul că traversează teritoriile statelor-națiuni răspândite pe mapamond.

⁵ S-a vehiculat de ceva timp ideea potrivit căreia „(...) pentru evitarea complexității și costurilor (...) pe care le implică sistemul de drept public, care include și (sub-)sistemele de stabilire a legii aplicabile (instituția conflictului de legi, n.n.), regimurile descentralizate și privatizate de drept comercial pot concura unele cu altele...”. A se vedea Gillian K. HADFIELD, „Privatizing Commercial Law”, în *Regulation*, vol. 24(2001), nr. 1, pp. 40-45. M-am pronunțat deja cu privire la faptul că teoria conflictului de legi civile constituie o componentă a ariei de competență (specializare, n.n.) a unui profesor de drept public în propriul curs, *Teoria conflictului de legi civile*, Editura Universul Juridic, București, 2020. Am reluat, poate sibilinic, această idee în conținutul propriului articol „Conștientizarea dreptului transnațional în acțiune”, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Iurisprudentia*, vol. 66, nr. 3(2021), pp. 98-132.

identitate de instrument de guvernare globală⁶. În orice caz, așa-numita „economie politică” a dreptului internațional privat a scos la iveală posibilitatea de contemplare a instituției conflictului de legi ca emanând „sugestive semnificații cu privire la guvernanta globală”⁷.

III. Adevăruri și realități juridice

Întâlnirea dintre manifestările ordinii internaționale și ordinele naționale⁸ nu a avut loc nici în creuzetul omogenului, nici în creuzetul eterogenului. A avut loc în „spațiul” lui „în-între” omogen și eterogen deopotrivă. Acest *sui generis* spațiu a parcurs o primă fază de dezvoltare, astfel subsumată ordinii juridice întrupate în „ideea universalității și

---

⁶ Se pare că noțiunea „guvernare globală” a fost născocită în anul 1995 de auto-intitulata și independenta (non-guvernamentală, n.n.) „Comisie de Guvernanta Globală”. Activitatea respectivei entități non-guvernamentale a fost încurajată de Secretarul General ONU. A se vedea Craig MURPHY, „The Emergence of Global Governance”, în Thomas G. WEISS, Rorden WILKINSON, *International Organization and Global Governance*, London, 2014, citat de Hans van LOON, „The present and prospective contribution of global private international law unification to global legal ordering”, în Franco FERRARI, Diego P. FERNÁNDEZ ARROYO (eds.), *Private International Law. Contemporary Challenges and Continuing Relevance*, Elgar Monographs in Private International Law, Edward Elgar Publishing, Cheltenham(UK) – Northampton, MA(USA), 2019, pp. 214-234.

⁷ A se vedea Horatia MUIR WATT, „The Global Governance Implications of Private International Law”, în Peer ZUMBANSEN (ed.), *The Oxford Handbook of Transnational Law*, Oxford University Press, 2021, pp. 893-909.

⁸ Este vorba despre întâlnirea dintre pluralele și diversele manifestări ale sistemului de drept internațional și pluralele, respectiv diversele, sisteme de drept național, astfel coagulate sau necoagulate în structuri cvasi-federale cu vocație de structură federală (structura Uniunii Europene, n.n.).

reglementării centralizate de sus în jos”⁹; ideea menționată este familiară conceptului „globalizare” (unică, n.n.). „O dată cu declinul globalizării, a renăscut transnaționalul” ne atenționează autorul Ralf Michaels¹⁰. Nuanțez cele menționate de acest din urmă autor și spun: o dată cu declinul globalizării (unice, n.n.), s-a ivit globalizarea plurală și diversă. Globalizarea plurală este dispersată, logic, în regimuri de drept sau cvasi-drept. Asemenea regimuri nu sunt încadrabile strict în arealul fie al dreptului public, fie al dreptului privat, pe de o parte, în arealul fie al dreptului internațional, fie al sistemele de drept intern, pe de altă parte. Asemenea derutantă globalizare, plurală și diversă, conferă trans-naționalului un chip serafic sau cinic.

Trans-naționalul apare serafic din perspectiva statelor-națiune exportatoare de mărfuri industriale și agricole și cinic din perspectiva statelor-națiune importatoare de mărfuri industriale și agricole. Indiferent de perspectiva de evaluare, o întrebare ne poate „inunda” mintea: să constituie trans-naționalul „delta” normativă și cvasi-normativă în care curg, se scurg, se „lichefiază”, fără a-și pierde identitatea, ordinele juridice internațională și naționale ca atare, respectiv naționale coagulate în structuri cvasi-federale? Până în momentul formulării unui răspuns, avansează măcar o idee: regimurile juridice și cvasi-juridice, expresie a „spargerii” globalizării unice, interacționează derutant. Aceste regimuri se atrag, se resping se contestă, se armonizează pe „terenul de joacă” compus din teritoriile statelor-națiune; îmi pare că este vorba, preponderent, despre teritoriile statelor-națiune consumatoare de bunuri industriale și produse agricole.

---

⁹ Formularea îi aparține autorului Martin SHAPIRO, „The Globalization of Law”, în *Indiana Journal of Global Legal Studies*, vol. 37(1994), nr. 1, pp. 37-64.

¹⁰ A se vedea Ralf MICHAELS, „State Law as a Transnational Legal Order”, în *UC Irvine Journal of International, Transnational and Comparative Law*, vol. 1(2016), pp. 141-160.

În orice caz, prin mecanismele juridice și cvasi-juridice transnaționale¹¹ am pășit, logic, în perimetrul trans-naționalului. Perimetrul în discuție generează „spațiul” lui *”în-între”* omogen și eterogen deopotrivă. Acest *sui generis* spațiu a intrat în cea de-a doua fază de dezvoltare, astfel subsumată ordinilor juridice contorsionate (*’entangled legalities’*¹²). Ordinile juridice contorsionate se manifestă în variate forme paradoxale – de la universalitate atipică, pe de o parte, la plurale, respectiv diverse organizări, pe de altă parte. Ordinile juridice contorsionate se mai regăsesc în ideea reglementării sau/și a cvasi-reglementării operabile succesiv și/sau simultan, în orice caz operabile (i) de sus-în jos, (ii) de jos în sus, (iii) orizontal și (iv) transversal. Toate aceste patru ipostaze sunt esența așa-numitei „recursivități” a mecanismelor transnaționale¹³.

Realitățile juridice *naționale* au ca protagoniști primari statele-națiune. Pe cale de consecință, există, logic, mai multe realități juridice *naționale*. Din avanpostul propriilor teritorii, statele-națiune și-au construit

---

¹¹ Asemenea mecanisme sunt non-tradiționale, non-stactice, dinamice și normative (aș adăuga și cvasi-normative, n.n.). A se vedea Harold Hongju Koh, „Transnational Legal Process”, în *Nebraska Law Review*, vol. 75(1996), nr. 1, pp. 181-207.

¹² În cadrul acestor ordini juridice contorsionate, ordinea juridică internațională și ordinile juridice naționale sunt și nu sunt separate, respectiv integrate deopotrivă. Voi dezvolta, la momentul oportun, acest *sui generis* dinamism care poate avea, paradoxal, ca premisă, fundamente statice conferite de ideea de teritorialitate a sistemelor de drept național. Deocamdată, ideea de captare a ordinilor juridice contorsionate este menționată de Nico KRISCH, „Framing Entangled Legalities beyond the State”, în Nico KRISCH (ed.), *Entangled Legalities beyond the State*, Cambridge University Press, 2022, pp. 1-32.

¹³ Cu privire la recursivitatea mecanismelor transnaționale care au transformat dialectic statele-națiune (aș spune că au transformat dialectic numai statele-națiune consumatoare de bunuri industriale și produse agricole, n.n.), a se vedea Gregory SHAFFER, Terence HALLIDAY, „With, Within, and Beyond the State: The Promise and Limits of Transnational Legal Ordering”, în Peer ZUMBANSEN (ed.), *The Oxford Handbook ...*, n. 7, pp. 987-1005.

o suveranitate internă și externă deopotrivă. Pe plan intern, fiecare stat-națiune și-a valorificat prerogativa de a edifica propria suveranitate prin diverse modalități; una dintre modalități a implicat și implică adoptarea de legi pe teritoriile delimitate de și prin granițele stabilite politic¹⁴. Pe plan extern (prin raportare la teritoriile statelor-națiune, n.n.), statele-națiune membre ale Națiunilor Unite și însăși Organizația Națiunilor Unite au obligația de a acționa în conformitate și cu principiul enunțat de art. 2 paragraful 7 din Carta Națiunilor Unite din 26 iunie 1945¹⁵, denumită în continuare „Carta Națiunilor Unite”.

Acest joc al planurilor – intern și extern – este exprimat și prin ideea diriguitoare: „ceea ce nu este explicit interzis de dreptul internațional este permis”¹⁶. Din perspectiva instituției competenței, ideea diriguitoare în discuție s-a „împrăștiat” în două reguli de drept internațional¹⁷: competența este permisivă din moment ce, pe propriile teritorii, statele-națiune exercită suveranitatea politică, astfel exprimată și prin instituția competenței, în considerarea respectării regulilor de drept internațional, respectiv competența este nepermisă, întrucât, în afara granițelor politico-teritoriale,

¹⁴ A enunțat această idee reputatul profesor Hessel E. YNTEMA, „The Comity Doctrine”, în *Michigan Law Review*, vol. 65(1966), pp. 9-32.

¹⁵ „Nicio dispoziție din prezenta cartă nu va autoriza Națiunile Unite să intervină în chestiuni care aparțin esențial competenței interne a unui Stat și nici nu va obliga pe Membrii săi să supună asemenea chestiuni spre rezolvare pe baza prevederilor prezentei Carte; acest principiu nu va aduce însă întru nimic atingere aplicării măsurilor de constrângere prevăzute în Capitolul VII”.

¹⁶ Am contemplat doctrinar această idee în Radu Bogdan BOBEI, „Trans-teritorialitatea – exigența discretă a interacțiunilor on line”, în Marian NICOLAE, Traian BRICIU, Paul POP (coord.), *„In Memoriam Viorel Mihai Ciobanu. Dreptul procesual și dreptul substanțial la începutul mileniului al III-lea”*, Editura Universul Juridic, București, 2022.

¹⁷ Am mai efectuat mențiuni referitoare la aceste două reguli de drept internațional în conținutul articolului citat la n. 16.

un stat-națiune își exercită suveranitatea politică, astfel exprimată și prin instituția competenței, numai dacă dreptul internațional nu îi interzice acest lucru.¹⁸

Experiența cel puțin a ultimelor trei decade atestă măcar un fapt. Suveranitatea teritorială a statelor națiune (preponderent din Sudul Global, n.n.) a fost acompaniată¹⁹ de suveranitatea economică a actorilor de drept privat din Nordul Global sau care populează paradisurile fiscale. Grație sau din cauza suveranității economice²⁰ a actorilor de drept privat, realitățile juridice internațională și naționale s-au „amestecat”, iar destinul statelor-

---

¹⁸ A se vedea Stephen ALLEN, Daniel COSTELLOE, Malgosia FITZMAURICE, Paul GRAGL, Edward GUNTRIP, „Introduction”, în Stephen ALLEN, Daniel COSTELLOE, Malgosia FITZMAURICE, Paul GRAGL, Edward GUNTRIP (eds.), *The Oxford Handbook of Jurisdiction in International Law*, Oxford University Press, 2019, pp. 4-22.

¹⁹ Nordul Global și Sudul Global nu se referă la regiuni geografice în sens tradițional, ci mai degrabă la puterea și resursele financiare ale țărilor din părți distincte ale lumii. În lumina considerentelor de lipsă de capital financiar, se poate susține, poate fără a da curs hazardului, că suveranitatea teritorială a statelor-națiune din Sudul Global a fost adusă, respectiv pusă, în situația de a fi acompaniată de suveranitatea economică trans-teritorială și trans-teritorializată a actorilor de drept privat.

²⁰ Suveranitatea economică a actorilor de drept privat a constituit corolarul auto-determinării economice a acelorași actori. Îmi pare că auto-determinarea economică este fundalul latent al așa-numitului „constituționalism societal” născocit de Gunther Teubner și grefat doctrinar pe teoria sistemelor sociale. A se vedea lucrarea scrisă de Gunther TEUBNER, *Constitutional Fragments: Societal Constitutionalism in Globalization*, Oxford University Press, 2012, astfel menționată și de Horatia MUIR WATT, *The Global Governance Implications ...*, n. 7, pp. 893-909. G. Teubner a avansat ideea autonomiei, se pare nelimitată, a regimurilor juridice și cvasi-juridice, astfel create de privați, față de ordinele juridice naționale și ordinea juridică internațională. Am mai spus-o și o repet: ideea de trans-național nu exclude, nu are cum să excludă, aportul statelor-națiune la „construirea” trans-naționalului însuși. Chiar și în absența capitalului financiar, statele-națiune nu pot fi „expropriate” de propriile teritorii, sau eliminate de pe „teritoriul” mapamondului în numele clamatei eficiențe economice.

națiune exportatoare de bunuri industriale și produse agricole a devenit un destin „în mișcare”²¹. În plus, destinul statelor-națiune importatoare de mărfuri industriale și agricole s-a osificat, fiind, se pare, „răstignit” chiar pe teritoriile respectivelor state-națiune²². Cu alte cuvinte, am asistat, cu entuziasm sau/și cu o stare de neputință, la așa-numita „glocalizare”²³. Aceasta nu înseamnă altceva decât globalizare pentru unii²⁴ și localizare

²¹ Destinul acestor state-națiune a devenit în mișcare și prin clauzele contractuale-standard, denumite în continuare „clauze standard”, sau prin Condițiile Contractuale Generale, denumite în continuare „Condiții Generale”. Este vorba despre clauzele standard și Condițiile Generale elaborate de (i) subiecții de drept privat din statele-națiune exportatoare de mărfuri, sau de (ii) organizațiile internaționale (inter-guvernamentale, n.n.) influențate, în cadrul procesului decizional, de subiecții de drept privat din statele-națiune exportatoare de mărfuri, sau de (iii) organizațiile non-guvernamentale create de subiecții de drept privat din statele-națiune exportatoare de mărfuri. În orice caz, toate aceste „mărfuri” juridice și cvasi-juridice au fost destinate utilizării, în numele eficientizării sau „eficientizării” economice a statelor-națiune din Sudul Global, pe teritoriile acestor din urmă state-națiune (importatoare de mărfuri industriale și agricole, n.n.).

²² În perimetrul arbitrajului din domeniul investițiilor, asemenea „răstignire” a avut loc în ipoteza statului-națiune Ecuador. A se vedea Diego P. FERNÁNDEZ ARROYO, „Adjudication public interests by private means: the inescapable involvement of States in the Chevron/Ecuador saga”, în Horatia MUIR WATT, Lucia BÍZIKOVÁ, Agatha BRANDÃO DE OLIVEIRA, Diego P. FERNÁNDEZ ARROYO (eds.), *Global Private International Law. Adjudication without Frontiers*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham(UK)-Northampton, MA(USA), 2019, pp. 56-66. Din perspectiva doctrinei *forum non conveniens*, am analizat așa-numita „odisee Chevron” în Radu Bogdan BOBEI, „Destinul transnațional al unei doctrine: *forum non conveniens*”, în *Revista Română de Drept al Afacerilor*, nr. 2/2021, pp. 17-43.

²³ Pentru termenul „glocalizare”, a se vedea și Zygmunt BAUMAN, „On Glocalization: or Globalization for some, Localization for some Others”, în *Thesis Eleven*, vol. 54(1998), pp. 37-49.

²⁴ Formularea „pentru unii” se citește „pentru statele-națiune producătoare de mărfuri industriale și agricole, respectiv pentru actorii de drept privat din respectivele state-națiune sau din paradisurile fiscale”.

pentru alții²⁵. Gloca-lizarea constituie una din fațetele realităților juridice *transnaționale*.

Observăm cum se închide „cercul” realităților juridice: internațională, naționale și trans-naționale. Ca într-un iureș furibund, se redeschide permanent același cerc, într-un mapamond devenit în secolul al XXI-lea trans-teritorial și trans-teritorializat. De asemenea, observăm că nu mai poate fi vorba despre „cercuri” distincte ale realităților juridice internațională și naționale. Prin dreptul transnațional, înțeles, *exempli gratia*, ca metodologie de conectare a lichefiatelor universuri normative și cvasi-normative, sau ca *sui generis* sistem de drept, sau ca teorie fie a ordinilor juridice transnaționale, fie a spațiilor transnaționale, realitățile juridice internațională și naționale descriu un singur „cerc” și sunt proiectate în contorsionatele ordini juridice trans-naționale.

În orice caz, suveranitatea teritorială a statelor-națiune și suveranitatea economică a actorilor de drept privat au format un *sui generis* cuplu. Îmi pare că evocatul cuplu a funcționat, mai funcționează și acum, în terifiantul univers al atracției contrariilor. Concret: în plină nevoie de capital financiar, statele-națiune „curtau”, în scopul receptării de investiții, subiecții de drept privat din statele-națiune producătoare de mărfuri industriale și agricole. Vectori ai capitalului financiar, respectivii subiecți de drept privat căutau noi spații, care „înghițeau” teritoriile statelor-națiune importatoare de mărfuri industriale și agricole. Această căutare era impulsionată de însăși nevoia subiecților de drept privat de a-și extinde, uneori chiar în dauna statelor-națiune importatoare de mărfuri industriale și agricole, influența, respectiv puterea de decizie. Mai era impulsionată de nevoia acelorași subiecți de drept privat de a extinde, *dincolo de, pe, între* teritoriile statelor-națiune,

---

²⁵ Formularea „pentru alții” se citește „pentru statele-națiune consumatoare de mărfuri industriale și agricole, respectiv pentru actorii de drept privat din respectivele state-națiune”.

respectiv *de-a lungul și de-a latul* acelorași teritorii, utilizarea propriului capital financiar. Era o atracție reciprocă: statele-națiune importatoare erau seduse de forța subiecților de drept privat deținătoare de capital financiar. Respectivii subiecți de drept privat erau seduși de posibilitatea obținerii de profituri. Această posibilitate era hrănită fie prin localizarea investițiilor pe teritoriile respectivelor state-națiune, fie prin „așezarea” teritoriilor în discuție *de-a lungul și de-a latul* sistemelor de aprovizionare cu mărfuri.

Însă atracția menționată nu este deloc obișnuită. Este vorba despre o atracție a contrariilor normative și cvasi-normative. În și pe teritoriile statelor-națiune consumatoare de capital financiar, subiecți de drept privat „veneau” cu ale lor clauze-standard sau Condiții Generale a căror interpretare și/sau aplicare și/sau valorificare se izbeau, la un moment dat, și de „țărmlul” normativ local. Cum să fii sedus, ca subiect de drept privat, de posibilitatea de a nu-ți putea valorifica, în și pe teritoriul unui stat-națiune, drepturile contractuale izvorâte din propriile clauze-standard sau Condiții Generale? Și totuși subiecții de drept privat din Nordul Global nu au ezitat să „aceseze” posibilitatea de a-și plasa capitalul financiar în și pe teritoriul statului-națiune în discuție; acesta din urmă nega, la un moment dat, drepturile contractuale respective. Cum să fii sedus, ca stat-națiune, de posibilitatea de a nu-ți mai putea valorifica concepțiile juridice naționale, neapărat sistemul de drept național, în și pe propriul teritoriu? Și totuși state-națiune din Sudul Global nu au ezitat să „aceseze” posibilitatea de a-și „plasa” teritoriile în mrejele capitalului financiar. Iată contrariile sau unele dintre acestea! Iată atracția contrariilor sau atracția cel puțin a unei versiuni a contrariilor!

„Țărmlul” sus-menționat este denumirea metaforică pentru ordinea publică națională instituită de fiecare stat-națiune consumator de mărfuri industriale și agricole, respectiv de capital financiar. Așa fiind, se atrăgeau și se respingeau concomitent și/sau succesiv statele-națiune importatoare și

actorii de drept privat din statele-națiune exportatoare. Această nevrotică atmosferă, de altfel ivită în jurul ordinii publice naționale și a respectivelor clauze-standard/Condiții Generale, întreține vitalitatea universului plastic denumit „univers al atracției contrariilor”. Intrate de bunăvoie sau „târâte” în universul deja menționat, statele-națiune exportatoare și importatoare de capital financiar au devenit, în grade și cu nuanțe diferite, trans-naționalizate și cosmopolite²⁶.

Capitalul financiar a constituit piatra de temelie a unui edificiu caracterizabil ca faimos și infam deopotrivă. Edificiul în discuție este însuși imperiul informal de tip „Koskenniemi”.

Imperiul informal este caracterizabil ca faimos din perspectiva privaștilor-interniști. Cel puțin după cel de-al Doilea Război Mondial, îmi pare că și aceștia din urmă, în orice caz o parte dintre aceștia, au fost predispuși la exersarea demersului de „dezmembrare”²⁷ a non-

---

²⁶ A se vedea Patrick H. GLENN, *The Cosmopolitan State*, Oxford University Press, 2013, astfel citat și de Gregory SHAFER, Terence HALLIDAY, *With, Within, and Beyond the State...*, n. 13, pp. 987-1005.

²⁷ Într-o notă livrescă cu nuanțe ascuns-ipocrite, se poate denumi respectiv demers ca fiind „fragmentarea dreptului internațional”. Să fim serioși: este vorba despre o veritabilă dezmembrare a dreptului internațional, astfel operabilă și prin transformarea, de către privații (din Nordul Global, n.n.), a statelor-națiune consumatoare (din Sudul Global, n.n.) din subiecți în obiecte de drept internațional. Ireal de conceput, însă au generat fragmentarea dreptului internațional sau/și au contribuit la respectiva fragmentare, de exemplu prin instrumente juridice/cvasi-juridice „lichide” (*soft law*), și instituțiile inter-guvernamentale (internaționale, n.n.). Mai există și o fragmentare – din perspectiva genitorilor fragmentării în discuție – cauzată, în calitate de simpli observatori, de privați; această fragmentare este pusă în practică sub cupola organizațiilor inter-guvernamentale, de altfel influențate de privați în mecanismele lor legislative și cvasi-legislative. Se poate spune că, formal, au fragmentat dreptul internațional organizațiile inter-guvernamentale; în esența lucrurilor și pe fond, privații înșiși au fragmentat, sub cupola organizațiilor inter-guvernamentale, dreptul internațional. În orice caz, reținem că,

materialistului, deci idilicului, sistem de drept internațional. Este vorba despre sistemul de drept internațional contemplat fie și în versiunea emanată din „cotloanele” curentului denumit „pozitivismul juridic”. Faimosul edificiu a funcționat, mai funcționează, grație așa-numitelor „rețele de guvernare” (economică, n.n.)²⁸.

Imperiul informal este caracterizabil ca infam din perspectiva internaționaliștilor-publiciști. Aceștia au construit și construiesc „diguri” doctrinare pentru a proteja idealismul dreptului internațional de invazia „privată” în versiune preponderent neo-liberală; să fi fost scopul, respectiv consecința acestei invazii, și îmbrăcarea materiei în „straietele” spiritului și ale erudiției? Să fi devenit dreptul internațional (public, n.n.)... materialist, iar dreptul privat intern ... idealist? Să fie avut loc o „încrucișare” de identități ale dreptului internațional (public, n.n.) și dreptului privat intern? Iată câteva

---

în concepția anumitor autori, teoria ordinilor juridice transnaționale implică statele-națiune evaluabile ca obiecte și subiecți de drept internațional în egală măsură. A se vedea Ralf MICHAELS, *State Law as ...*, n. 10, pp. 141-160. Fără nuanțe ascuns-ipocrite, ci cu nuanțe de veritabile păreri de rău, utilizează noțiunea „fragmentarea” dreptului internațional reputatul profesor Koskenniemi. Renunțarea la formal (à la Max Weber, n.n.), fragmentarea și așa-numitul „imperiu” (informal, astfel creat de privați, n.n.) constituie pilonii subminării ideii potrivit căreia „mapamondul poate fi guvernat – sau ar trebui să fie guvernat – de un singur sistem de drept internațional”. De altfel, profesorul Koskenniemi a sesizat că subiecții de drept privat „au articulat propriile interese în termeni universali” (și sub „masca” valorilor universale, mai corect spus „livrate” metodologic ca universale, în orice caz proiectate în ideea de guvernare globală, n.n.). A se vedea Martti KOSKENNIEMI, „Global Governance and Public International Law”, în *Kritische Justiz*, vol. 37(2004), nr. 3, pp. 241-254.

²⁸ Pentru familiarizarea cu ideea de „guvernare prin rețele” (regimuri de drept și cvasi-drept privat care se autonomizează față de statele-națiune, respectiv care se auto-validează permanent, n.n.), a se vedea Horatia MUIR WATT, „Governing Networks. A Global Challenge for Private International Law”, în *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, vol. 22(2015), nr. 3, pp. 352-369.

teme de analiză prezumtiv-obiectivă, iar nu pătimaș-subiectivă, pentru mine, pentru doctrinarii români și străini în egală măsură! În orice caz, respectiva invazie a pornit dintr-un imperiu informal a cărui fundație este constituită din (i) piețele financiare și creditele internaționale²⁹, și/sau (ii) din investițiile străine, și/sau (iii) din sistemele contractuale de aprovizionare cu mărfuri³⁰ care „traversează” mapamondul. De altfel, toate aceste 3 (trei) pietre de temelie ale informalului univers constituie și „mijloacele prin care puterea („privată”, n.n.) globală non-statală s-a autovalidat și structurat”³¹.

Capitalul financiar a mai constituit și instrumentul utilizat pentru fragmentarea dreptului internațional (public, n.n.). Inevitabila consecință a acestei fragmentări a implicat resuscitarea versiunii „private” a dreptului internațional. Astăzi, în post-post-modernism, componenta „publică” și componenta „privată” a dreptului internațional s-au reîntâlnit; sau au fost nevoite, și prin expansiunea capitalului financiar, să se reîntâlnească. Să nu omitem că *ius gentium* – precursorul dreptului internațional, astfel aplicat în raporturile care îi implicau pe non-cetățenii romani (peregrinii, n.n.) – nu avea nicio componentă „publică” și nicio componentă „privată”. Era *jus gentium* și atât; nimic mai mult. De altfel, nu s-a conceput niciodată un *ius gentium* public (viitorul drept internațional public, n.n.) și un *ius gentium* privat [viitorul drept internațional privat(conflict de legi), n.n.]. Așa fiind, nu a existat diviziunea „*ius gentium* public” și „*ius gentium* privat”.

---

²⁹ Am analizat deja, fie și preliminar, raportul dintre dreptul transnațional și piețele financiare. A se vedea Radu Bogdan BOBEL, „Piețele financiare – (posibil) domeniu al dreptului transnațional”, în *Revista Română de Drept al Afacerilor*, nr. 2/2022, pp. 49-69.

³⁰ Pentru evidențierea acestor 3(trei) piloni ai imperiului informal, a se vedea Martti KOSKENNIEMI, „Empire and International Law: The Real Spanish Contribution”, în *University of Toronto Law Journal*, vol. 61(2011), nr. 1, pp. 36.

³¹ A se vedea Horatia MUIR WATT, *The Global Governance Implications ...*, n. 7, pp.893-909.

Cu toate acestea, am fost învățați, cel puțin în secolele XIX și XX, că dreptul internațional public este „teritoriul” didactic al unora (al internaționaliștilor visători?, n.n.), iar dreptul internațional privat este „teritoriul” didactic al altora (al pragmaticilor privațiști-interniști?, n.n.). Acei „unii” și acei „alții” alergau pe stadioane doctrinare de-a dreptul distincte. Proiectatele distincții nete între componenta „publică” și componenta „privată” ale dreptului internațional erau întreținute chiar de statele-națiune. Prin programele de educație juridică, statele-națiune trasau „granițe” nete între specialiștii în componenta „publică” a dreptului internațional și specialiștii în componenta „privată” a aceluiași drept internațional. Cât de mic a fost pasul pentru ca respectivii specialiști să manifeste o ignorare, pe alocuri sardonică, în orice caz reciprocă! Îmi pare că se considera după cum urmează: frivolitatea „privată” a dreptului internațional, astfel întreținută preponderent de capitalul financiar deținut preponderent de privați, era prezumtiv incompatibilă cu seriozitatea „publică” a dreptului internațional, astfel întreținută de îndelung clamata aspirație spre armonie universală. Sursa acestei ignorări și prezumtive incompatibilități este schisma din dreptul internațional.

Despărțirea (schisma din dreptul internațional, n.n.) componentei „private” de componenta „publică” a dreptului internațional s-a produs o dată cu ascensiunea statelor-națiune pe firmamentul istoriei. Cel puțin în Europa, prin codificări – în fapt naționalizări normative – componenta „privată” (instituția conflictului de legi, n.n.) a dreptului internațional a fost apropiată de legiuitorii naționali. Apropierea s-a efectuat prin legislațiile naționale preponderent de drept privat (*exempli gratia*, prin Coduri civile, n.n.). S-a considerat de către legiuitorii naționali că privații (subiecții de drept privat, n.n.), care desfășurau activități intra-frontalier și extra-frontalier cu străinii, nu puteau fi decât destinatarii unei reglementări calificabile „de drept privat”,

iar nu „de drept public”. Așa fiind, privațiștii-interniști și-au exersat, prin reglementări ... interne de drept privat, vocația „internațională”. Așa se explică de ce reglementările interne din domeniul conflictului de legi au adesea titulatura „dispoziții de drept *internațional* privat”. Așa se explică de ce „inovația” privațiștilor-interniști constituie sursa unui posibil demers al acestora, astfel inițiat în scopul completării tabloului izvoarelor de drept internațional cu „izvorul” întruchipat de ...sistemele de drept național³².

În orice caz, putem vorbi nu numai despre o componentă „publică” și componentă „privată”, astfel reîntâlnite, ale dreptului internațional, dar și de versiune „privată”, respectiv „publică”, ale însăși *fragmentării* dreptului internațional³³. Printre genitorii versiunii „publice” a fragmentării dreptului internațional, regăsim chiar organizațiile inter-guvernamentale

---

³² Fără îndoială că art. 38 punctul 1 din Statutul Curții Internaționale de Justiție nu va fi modificat în sensul sus-menționatei completări. Este necompletabilă prevederea legală evocată în pofida „amestecării”, prin trans-naționalizare, a ordinii juridice internaționale cu ordinele juridice naționale, astfel coagulate sau necoagulate în ordini juridice cvasi-federale (*exempli gratia*, în ordinea juridică a Uniunii Europene, n.n.). În plus, este necompletabilă aceeași prevedere legală în pofida „aproprierii” de către subiecții de drept privat a dreptului internațional. Această „apropriere” s-a manifestat preponderent după sfârșitul celui de-al doilea Război Mondial, pe de o parte, a operat prin așa-numitele „rețele” generatoare de guvernanță globală, pe de altă parte. Pentru analiza noțiunii de „rețea” din perspectiva instituirii unui posibil concept juridic, a se vedea Horatia MUIR WATT, *Governing Networks...*, n. 28, pp. 352-369.

³³ Genitorii versiunii „private” a fragmentării dreptului internațional sunt, logic, subiecții de drept privat. Genitorii versiunii „publice” a fragmentării dreptului internațional sunt, logic, subiecții de drept public. Cu privire la tipurile de fragmentări ale dreptului internațional, dar și cu privire la genitorii acestei fragmentări, a se vedea supra, n. 27.

(internaționale, n.n.)³⁴, *exempli gratia* ONU, UNIDROIT, HCCH³⁵. Succintă digresiune: Uniunea Europeană nu este străină de edificarea și experimentarea³⁶ versiunii „publice” a dreptului transnațional³⁷ în versiune cvasi-federală³⁸. Îmi pare că versiunea cvasi-federală este supusă, în ultima perioadă, transformării într-o versiune con-federală cu vocație de evoluție, cel puțin din anul 2022, spre o federație (deocamdată *de facto*) *sui generis*³⁹.

---

³⁴ A se vedea supra, n. 33. Îmi pare că pluralismul juridic ca atare a impulsat fragmentarea dreptului internațional însuși. Pentru evidențierea coabitării dreptului internațional cu ideea de pluralism juridic, a se vedea Frédéric MÉGRET, *International Law as a System of Legal Pluralism*, în Paul Schiff BERMAN (ed.), *The Oxford Handbook of Global Legal Pluralism*, Oxford University Press, 2020, pp. 533-555.

³⁵ A se vedea supra, n. 3.

³⁶ Cuvântul „experimentarea” nu este folosit cu titlu peiorativ.

³⁷ Dreptul european (Dreptul Uniunii Europene, n.n.), dar și Europa ca atare au fost conceptualizate ca fiind expresii ale dreptului transnațional. A se vedea Karl-Heinz LADEUR, „European Law as Transnational Law – Europe Has to Be Conceived as an Heterarchical Network and Not as a Superstate”, în *German Law Journal*, vol. 10(2009), nr. 1, pp. 1357-1365. A se vedea și Christian CALLIES, „Europe as Transnational Law – The Transnationalization of Values by European Law”, în *German Law Journal*, vol. 10(2009), nr. 1, pp. 1367-1382.

³⁸ Chiar din anul 1966, s-a scris după cum urmează: „Comunitatea Europeană (Uniunea Europeană de azi, n.n.) ocupă o cale de mijloc instabilă între cooperarea internațională și crearea unui nou stat”. A se vedea Stanley HOFFMANN, „Obstinate or Obsolete? The fate of the Nation-State and the Case of Western Europe”, în *Tradition and Change*, vol. 95(1966), nr. 3, pp. 862-915. Ordinea juridică a Uniunii Europene este conceptualizată astăzi din perspectiva așa-numitei „ordini juridice contorsionate”. A se vedea Nico KRISCH, *Framing Entangled Legalities* ..., n. 12, pp. 1-32.

³⁹ Am utilizat cuvintele „*sui generis*”, întrucât este imprudent să punem semnul egalității conceptuale între modelul confederal/federal exersat de Uniunea Europeană și modelul confederal/federal practicat de alte state-națiune (*exempli gratia*, de SUA etc.). Mi-am „construit” această atitudine prudentă prin lecturarea articolului scris de Armin CUYVERS, *The*

IV. Foste adevăruri transnaționale

Având în vedere elementele de mai sus, urmează să evoc, fie și minimal-prospectiv, două adevăruri transnaționale, astfel generate de realitățile juridice transnaționale abordate mai sus.

În primul rând, urmează să evoc un adevăr transnațional sugerat de versiunea „privată” a fragmentării dreptului internațional, exemplificat marginal de destinul companiei *Petrobras*. Într-adevăr, „versiunea privată a fragmentării dreptului internațional a creat o lacună de reglementare, de altfel „umplută” de geografia privată a capitalului” (financiar, n.n.)⁴⁰. În condițiile expansiunii trans-teritoriale⁴¹ a capitalului financiar, geografia privată a acestuia s-a confundat cu „teritoriul” însuși al mapamondului. Chiar geografia privată a capitalului financiar a constituit sâmburele unor adevăruri trans-

---

Confederal Come-back., n. 3, pp. 85-126. Cel puțin în prezent, scopul integrării, astfel declarat prin actele constitutive ale Uniunii Europene, este „uniunea „popoarelor”, iar nu a Statelor Membre. În lumina acestei idei, încercările eventuale de transformare, în fapt, a Uniunii Europene în federație ar putea fi evaluate ca fiind în contradicție cu actele constitutive ale Uniunii Europene însăși. Menționează acest scop al integrării – denumite, poate impropriu, „integrare europeană” – și Jürgen BASEDOW, *EU Private Law. Anatomy of a Growing Legal Order*, Intersentia, Cambridge – Antwerp – Chicago, 2021, pp. 2-4.

⁴⁰ A se vedea Horatia MUIR WATT, *The Global Governance Implications ...*, n. 7, pp. 893-909. Această autoare valorifică, la rândul ei, ideile formulate de Martti KOSKENNIEMI, *The Politics of International Law*, Hart Publishing, 2011, p. 319, respectiv de Andreas FISCHER-LESCANO, Gunther TEUBNER, „Regime-Collisions: The Vain Search for legal Unity in the Fragmentation of Global Law”, în *Michigan Journal of International Law*, vol. 25(2004), nr. 4, pp. 999-1046.

⁴¹ Grație sau din cauza acestei expansiuni, capitalul financiar a fost în măsură să „străbată” teritoriile statelor-națiune, care au încercat să capteze normativ circulația sa rapid de delirantă. Au fost „puse la lucru” sistemul de drept internațional, precum și sistemele de drept național prin instituția conflictului de legi sau prin prezumția contra aplicării extrateritoriale a legislațiilor naționale (*the presumption against extraterritoriality*).

naționale, astfel generate de realități juridice trans-naționale; acestea din urmă au fost construite intra-teritorial și extra-teritorial⁴².

În al doilea rând, urmează să evoc un adevăr transnațional sugerat de bine-cunoscutul litigiu *Kadi*, care a generat întâlnirea „contorsionată” a ordinii juridice internaționale și ordinii juridice cvasi-federale a Uniunii Europene.

Prin raportare la momentul de scriere a acestui articol, cele două adevăruri trans-naționale, astfel generate de realități juridice trans-naționale și pe care urmează să le contemplant doctrinar, sunt, logic, trecute. Evocarea adevărilor în discuție constituie un pretext pentru formularea, deocamdată într-o notă parțial-retorică, măcar a două întrebări: „Să fie viitoarele adevăruri transnaționale chiar fostele adevăruri transnaționale, inclusiv fostele adevăruri transnaționale evocate mai jos?”, și „Să fie ordinele juridice contorsionate viitorul normativității și cvasi-normativității pe care, paradoxal, le experimentăm mai mult sau mai puțin voluntar, pe de o parte, mai mult sau mai puțin conștient, pe de altă parte?”⁴³.

A. Petrobras – actor și instrument al „metisării” dreptului internațional

Un prim adevăr transnațional transpare dintr-o situație transnațională construită local, dar cu rezonanță *dincolo de* teritoriul statului-națiune Brazilia⁴⁴. Acest din urmă stat-națiune, membru al grupării denumite,

⁴² Etalonul de referință al sintagmei „intra-teritorial și extra-teritorial” implică teritoriile statelor-națiune.

⁴³ Atmosfera doctrinară generată de aceste întrebări a inspirat partea a III-a și ultima a acestui articol. A se vedea infra, n. 115.

⁴⁴ Cuvintele „construită” local semnifică faptul că situația transnațională în discuție s-a ivit pe teritoriul unui stat-națiune. Vom vedea că trans-naționalitatea acestei situații locale (naționale,

prin acronim, „BRICS”⁴⁵, constituie un factor important în propagarea dreptului transnațional, cum de altfel constituie și BRICS ca atare⁴⁶. Pasageră digresiune: propagată de profesorul nord-american Philip C. Jessup⁴⁷, noțiunea „drept transnațional” și pletora de abordări conceptuale⁴⁸ ale

---

n.n.) decurge din cel puțin un aspect. Concret: însuși localul ca atare a început să fie asociat, grație sau din cauza consecințelor și interacțiunilor pe care le suscită *dincolo de* teritoriul statului-națiune evaluat, cu chestiunile subsumabile guvernantei globale. În plus, transnaționalitatea aceleiași situații locale decurge și din îngemănarea mecanismelor atât de drept privat clasic cu ai săi actori clasici de drept privat, cât și de drept public clasic cu ai săi actori clasici de drept public.

⁴⁵ „BRICS” semnifică asocierea dintre statele-națiune Brazilia, Rusia, India, China și Africa de Sud.

⁴⁶ „Se reduce dreptul transnațional la jucătorii importanți de pe scena internațională, cum ar fi, de exemplu, Uniunea Europeană, Statele Unite și China? Reflectă dreptul transnațional ascensiunea BRICS?”. Iată două din întrebările formulate de Francis SNYDER, Yi LU, *The Future of Transnational Law...*, n. 3, pp. 1-22.

⁴⁷ A se vedea Philip C. JESSUP, *Drept transnațional* (traducere efectuată de Radu Bogdan BOBEI), Editura Universul Juridic, București, 2021. Într-unul din articolele mele anterioare, am amintit faptul că prima utilizare a sintagmei „drept transnațional” îi este atribuită profesorului elvețian Max Gutzwiller. A dinamizat această utilizare un privatist-comparatist, Ernst RABEL, în faimoasa lucrare „*Conflictul de legi. Un studiu comparativ*”. Așa fiind, este imprudent pentru internaționaliștii publiciști să susțină că genitorele noțiunii „drept transnațional” este profesorul Philip C. Jessup. Acesta din urmă a utilizat-o în studiile sale de drept internațional. Având postum un prestigiu consolidat, dreptul transnațional al lui Jessup a beneficiat de o prolifică activitate de marketing. Aceasta nu înseamnă că îi putem atribui, grație unei energice activități de marketing, profesorului Philip C. Jessup calitatea de genitor al sus-menționatei noțiuni. În orice caz, a se vedea Radu Bogdan BOBEI, „Abordare preliminară a diverselor sensuri ale termenului 'drept transnațional' ”, în *Revista Română de Drept internațional*, nr. 23/ianuarie-iunie 2020, pp. 7-45.

⁴⁸ Cu privire la această pletoră, inclusiv cu privire la legitimarea dreptului transnațional și a utilizării acestuia în știința juridică, a se vedea Peer ZUMBANSEN, *Transnational Law: Theories and Applications*, în Peer ZUMBANSEN (ed.), *The Oxford Handbook ...*, n. 7, pp. 1-29.

evocatei noțiuni pot constitui obiectul unor re-dimensionări doctrinare de către profesori non-nord-americani; poate fi vorba despre profesori care își revendică, de exemplu prin reședință, domiciliu, cetățenie, prin mental etc., apartenența la ordinea juridică indiană, sau, de ce nu?, română; am menționat deja posibilitatea efectuării unei redimensionări practice a dreptului transnațional cu a sa pletoară de abordări de către companiile de variate naționalități, astfel că nu mai insist⁴⁹.

De data aceasta⁵⁰, propagarea dreptului transnațional a fost efectuată de statul-națiune Brazilia, în aria activităților din domeniul exploatărilor

---

⁴⁹ A se vedea propriul articol, Radu Bogdan BOBEL, „De la inovație doctrinară la normativitate transnațională. Considerații asupra litigiului Bremen și alții contra Zapata Off-Shore Co.”, în *Revista Română de Drept al Afacerilor*, nr. 4/2020, pp. 39-56.

⁵⁰ Am spus „de data aceasta”, întrucât statul-națiune și-a construit o identitate trans-națională, preponderent în perioada 2001-2010, și în domeniul dreptului individului la sănătate. Sesizează acest aspect Francis SNYDER, Yi LU, *The Future of Transnational Law ...*, n. 3, pp. 1-22. De altfel, autorii evocați menționează cooperarea strânsă dintre statele-națiune Brazilia și India în domeniul medicamentelor generice (*generic medicines*); mai sesizează aceiași autori demersul statului-națiune China pentru perfectarea „cooperării cu statul-națiune Brazilia cu privire la chestiunile globale de sănătate, cooperare dorită de statul-națiune China ca urmare a bunei reputații a statului-națiune Brazilia în acest domeniu”. Cu privire la identitatea trans-națională a statului-națiune Brazilia în domeniul dreptului omului la sănătate, a se vedea Markus FRAUNDORFER, *Global Power Shifts and Transnational Law – A Case Study of Brazil and the Human Right to Health*, în Francis SNYDER, Yi LU (eds.), *The Future of Transnational Law ...*, n. 3, pp. 211-239. De asemenea, reținem identitatea trans-națională a statului-națiune China în domeniul drepturilor de proprietate intelectuală, dar și în domeniul reglementărilor privind pesticidele. A se vedea Gregory SHAFFER, Carlos COYE, *From International Law to Jessup’s Transnational Law, from Transnational Law to Transnational Legal Orders*, precum și Francis SNYDER, Hu ZHOUKE, Ni LILI, *Transnational Law in the Pacific Century: Mapping Pesticide Regulation in China*, în Peer ZUMBANSEN (ed.), *The Many Lives of Transnational Law. Critical Engagements with Jessup’s Bold Proposal*, Cambridge University Press, 2020, pp. 126-152 și 153-185.

petroliere. Protagonista acestei situații transnaționale, astfel ivite intra-frontalier⁵¹, a fost compania Petrobras. Înființată în 1953 de guvernul brazilian, și beneficiind timp de peste 4 decenii de monopol asupra pieței petrolului în Brazilia, compania Petrobras a avut o activitate ce poate fi împărțită în 3 perioade: (i) perioada concepției centrist-statale, astfel incidentă cu privire la exploatarea zăcămintelor petrolifere, respectiv aferentă anilor 1953-1989, (ii) perioada concepției neo-liberale, astfel incidentă cu privire la exploatarea zăcămintelor petrolifere, aferentă anilor 1990-2002, (iii) perioada concepției eclecticice (sunt valorificate caracteristici ale concepțiilor anterioare, n.n.), astfel incidentă cu privire la exploatarea zăcămintelor petrolifere, respectiv aferentă anilor 2003-2015.⁵² De la înființare, compania și-a extins activele și investițiile în alte state din America Latină (în primul rând Bolivia), demersurile sale de afaceri fiind susținute sau inițiate prin demersuri ale statului de naționalitate.

Fără îndoială că nu am să efectuez un rezumat al bibliografiei consultate, însă mi s-a părut potrivită utilizarea exemplului Petrobras pentru reluarea ideii vehiculate de Filipe Antunes Madeira da Silva cu privire la „metisarea” dreptului internațional prin încrucișarea cu ordini și cvasi-ordini juridice, pentru cel puțin două considerente.

În primul rând, domeniul exploatărilor petroliere (în general, domeniul exploatării resurselor naturale, n.n.) a constituit o arie de experimentare, se pare predilectă, a dreptului transnațional de către statele-

---

⁵¹ Cuvântul „intra-frontalier” se înțelege în considerarea teritoriului statului-națiune Brazilia.

⁵² Pentru radiografierea doctrinară a parcursului companiei Petrobras (*Petróleiro Brasileiro S.A.*), înființată prin Legea nr. 2004 din 3 octombrie 1953, a se vedea Filipe ANTUNES MADEIRA DA SILVA, *Mestizo international law: Petrobras saga* și Fabio Costa MOROSINI, Michelle Sanchez BADIN, *Petrobras in Bolivia: Is There a Rule of Law in the 'Primitive' World?*, în Horatia MUIR WATT, Lucia BÍZIKOVÁ, Agatha BRANDÃO DE OLIVEIRA, Diego P. FERNANDEZ ARROYO (eds.), *Global Private International Law...*, n. 22, pp. 371-380 și pp. 381-391.

națiune și ale lor persoane juridice de drept public sau privat, respectiv de drept public/privat, din Nordul Global. Este vorba și despre experimentarea, prin tratate⁵³, a dreptului transnațional de specialiști în drept internațional (public, n.n.); această experimentare s-a produs prin utilizarea unor doctrine diverse (inclusiv prin utilizarea doctrinei *rebus sic stantibus*) care au făcut carieră preponderent în dreptul privat intern⁵⁴.

În al doilea rând, domeniul exploatărilor petoliere a constituit perimetrul de neevitat al instituirii ordinilor juridice contorsionate⁵⁵. Într-adevăr, contractele-model și/sau condițiile contractuale generale, veritabile instrumente de armonizare a dreptului comercial⁵⁶, au contribuit la

---

⁵³ Reamintesc că tratatul constituie un izvor de drept internațional (inter-etatic, n.n.). A se vedea art. 38 punctul 1 din Statutul Curții Internaționale de Justiție.

⁵⁴ Pentru evaluarea doctrinei *rebus sic stantibus* ca fiind un „subiect stânjenitor pentru doctrinarii internaționaliști”, a se vedea Prabhakar SINGH, *The Private Life of Transnational Law. Reading Jessup from the Post-Colony*, în Peer ZUMBANSEN (ed.), *The Many Lives of Transnational Law...*, n. 50, pp. 419-440. Pentru analiza analogiei cu dreptul privat a dreptului internațional în domeniul aplicării tratatelor, a se vedea Sir Hersch LAUTERPACHT, *Private Law Sources and Analogies of International Law. With Special Reference to International Arbitration*, Longmans, Green and Co. Ltd., 1927, retipărită de The Lawbook Exchange, Ltd., Clar, New Jersey, 2002, 2013, pp. 155-180.

⁵⁵ A se vedea Nico KRISCH, *Framing Entagled Legalities ...*, n. 12, pp. 1-32.

⁵⁶ Una din Școlile de drept comercial transnațional – așa-numita „Școală Roy Goode” – a identificat cel puțin 9 (nouă) instrumente de armonizare a dreptului comercial. O categorie a acestor instrumente cuprinde contractele-model și condițiile contractuale deopotrivă. Pentru analiza mecanismului de realizare propriu-zisă a armonizării dreptului comercial, a se vedea Roy GOODE, *Reflections on the Harmonization of Commercial Law*, în *The Development of Transnational Commercial Law. Policies and Problems*, Oxford University Press, 2018, pp. 3-24. Autorul evocat a „construit” propria Școală de drept comercial transnațional în considerarea a 4 (patru) organizații inter-guvernamentale și non-guvernamentale deopotrivă; este vorba despre ONU, UNIDROIT, HCCH, respectiv Camera Internațională de Comerț

armonizarea cu posibilă vocație de uniformizare a guvernanței din aria operațiunilor comerciale; este vorba, preponderent, despre operațiunile comerciale din domeniul resurselor naturale⁵⁷. Toate acestea au contribuit la crearea unui sistem normativ și cvasi-normativ trans-național de exploatare a resurselor naturale. Numai în considerarea acestui din urmă enunț, „trans-național” nu semnifică neapărat autonomia, ci mai degrabă *convergența* realităților normative și cvasi-normative subsumabile sistemului în discuție⁵⁸.

În acest tablou de fond, Filipe Antunes Madeira da Silva⁵⁹ plasează așa-numitul „dreptul internațional de tip Mestizo”. Cel puțin în acest stadiu al propriilor analize, avansează sugestia potrivit căreia dreptul internațional „à la Mestizo” constituie unul din factorii generatori de ordinii juridice contorsionate⁶⁰. Această sugestie constituie o particularitate a prezentului

---

(Paris). Analiza „producătorilor” de drept comercial transnațional este efectuată și de Maren HEIDEMANN, *Transnational Commercial Law*, Macmillan International Higher Education-Red Globe Press, 2019, pp. 49-54.

⁵⁷ Pentru analiza acestor chestiuni, a se vedea, *exempli gratia*, Sara L. SECK, *Transnational Mining Law* și Djakhongir SAIDOV, *The Standardization of Oil and Gas Law: Transnational Layers of Governance*, în Peer ZUMBANSEN(ed.), *The Oxford Handbook ...*, n. 7, pp. 329-348 și 349-375.

⁵⁸ Iată o altă accepțiune a noțiunii „transnațional”! Autonomia, îmi pare discutabilă, a ordinii juridice arbitrale față de *lex arbitri* a fost proclamată de profesorul Emmanuel GAILLARD, *Legal Theory of International Arbitration*, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2010, p. 35, astfel citat și de Gregory SHAFFER, Terence HALLIDAY, *With, Within, and Beyond the State ...*, n. 13, pp. 987-1005.

⁵⁹ A se vedea Filipe ANTUNES MADEIRE DA SILVA, *Mestizo international law...*, n. 52, pp. 371-380.

⁶⁰ Cu privire la ordinile juridice contorsionate manifestabile dincolo de teritoriile statelor-națiune, a se vedea Nico KRISCH, Nico KRISCH, *Framing Entagled Legalities ...*, n. 12, pp. 1-32; „dincolo de ” nu exclude intra-teritorialul. De altfel, „contorsionare” poate fi și expresia unor „rețele complexe care se întrepătrund, care nu au nici început, nici sfârșit, respectiv care

articol⁶¹. În orice caz, ordinele juridice naționale, astfel comprimate sau necomprimate în ordini juridice cvasi-federale (de exemplu, în ordinea juridică a Uniunii Europene, n.n.), precum și ordinele cvasi-juridice, manifestare a pluralismului juridic, constituie alți factori de generare a ordinilor juridice contorsionate. Respectivetele ordini juridice contorsionate, care caracterizează cel puțin primii 25 de ani ai secolului al XXI-lea, repun pe tapet ideile propagate de pluralismul juridic⁶².

Ideea marca „da Silva”, pe care mi-am propus să o reiau, promovează, și prin valorificarea doctrinei preexistente⁶³, des-centralizarea mecanismelor de „fabricare” (interpretare și aplicare, n.n.) a dreptului internațional. În lumina acestei des-centralizări, s-a ajuns la concluzia că nu mai există nici Centru și nici Periferie în „fabricarea” propriu-zisă a dreptului internațional însuși. Efectuarea distincției dintre Centrul și Periferia în discuție a avut loc și în contextul raportului dintre colonialism și dreptul internațional. S-a spus, bunăoară, că, în procesul de „fabricare” a normelor de drept internațional (de tip pozitivist, n.n.), „chestiunea colonialismului este centrală, iar nu

---

comportă o dificultate de stabilire a propriului punct de început”. A se vedea Thomas DUVE, *Entanglements in Legal History: Introductory Remarks*, în Thomas DUVE (ed.), *Entanglements in Legal History: Conceptual Approaches*, Max Planck Institute for European Legal History, 2014, pp. 3-25.

⁶¹ Mi s-a părut nepotrivit să spun „(...) această sugestie constituie un element de noutate, fie și relativă, al prezentului articol”.

⁶² Pentru înțelegerea „aventurii” pluralismului juridic de la local la global, pe de o parte, de la descriptiv la normativ, pe de altă parte, a se vedea Paul Schiff BERMAN, *Understanding Global Legal Pluralism: From Local to Global, from Descriptive to Normative*, în Paul Schiff BERMAN (ed.), *The Oxford Handbook ...*, n. 34, pp. 1-35.

⁶³ A fost valorificată, de exemplu, lucrarea scrisă de Arnulf BECKER LORCA, *Mestizo International Law: A Global Intellectual History 1842-1933*, Cambridge University Press, 2014.

periferică”⁶⁴. Sugerez efectuarea măcar a unei nuanțări a accepțiunii decentralizării menționate: s-a diluat, poate până la fragilizare, „granița” dintre Centrul de producere a dreptului internațional și Periferia, de regulă sau/și preponderent consumatoare, de norme de drept internațional. Ca urmare a acestei fragilizări, actorii de la periferia mapamondului⁶⁵ și-au făcut simțit aportul la „producerea” de drept internațional („*dreptul internațional Mestizo*”, n.n.)⁶⁶.

Etapele prin care a trecut compania Petrobras ⁶⁷, descrise mai jos, ilustrează modul în care conceptul „dreptul internațional (inter-etatic, n.n.) de tip Mestizo” a început să joace și rolul de instrument metodologic. Am în vedere rolul de „conectare a unui sistem de drept național (brazilian, n.n.), în proiecte de dezvoltare națională (în proiecte de exploatare a zăcămintelor

---

⁶⁴ A se vedea Antony ANGHIE, *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*, Cambridge University Press, 2007, pp. 3-4. Reținem și faptul că, în secolul al XX-lea, investițiile din Vest (din Vestul ... Nordului Global, n.n.) și-au formalizat raporturile juridice cu Estul (cu Estul din ... Sudul Global) prin instituția contractului de concesiune. În lumina valorificării acestei din urmă lucrări, ne comunică un autor că, în ipoteza survenirii unui litigiu în considerarea unui asemenea contract, „arbitrii civilizatori („civilizatori” sau „civilizați”, n.n.) redactau sentințe arbitrale pentru investitori civilizați („civilizați” sau civilizatori, n.n.)”. A se vedea Prabhakar SINGH, *The private life of ...*, n. 54, pp. 419-440.

⁶⁵ Fără îndoială că nu este vorba despre periferia geografică, ci despre periferia stadiului de dezvoltare economică a mapamondului.

⁶⁶ Din perspectiva antropologiei juridice, merită să fie menționat aspectul referitor la Grupurile „Mestizo”. Aceste grupuri erau formate din oameni cu tată european și mamă indigenă. A se vedea Arnulf BECKER LORCA, *Mestizo International Law...*, n. 63, p. 22. Antropologia juridică a constituit și pretextul analizării doctrinei pluralismului juridic. A se vedea, de exemplu, Keebet von BENDA-BECKMANN, Bertram TURNER, *Anthropological Roots of Global Legal Pluralism* și Sally Engle MERRY, *An Anthropological Perspective on Legal Pluralism*, în Paul Schiff BERMAN (ed.), *The Oxford Handbook ...*, n. 34, pp. 67-141 și 169-185.

⁶⁷ A se vedea Filipe ANTUNES MADEIRA DA SILVA, *Mestizo international law...*, n. 52, pp. 371-380.

petrolifere, n.n.), la chestiunile referitoare la guvernanta globală, adesea asociată dreptului internațional (inter-etatic, n.n.)⁶⁸. În cadrul respectivului mecanism de conectare, Petrobras, inițial o companie controlată de statul-națiune Brazilia, apoi (în perioada dominată de concepțiile neo-liberale, n.n.) controlată, prin mecanismul vânzării de acțiuni „Petrobras” la Bursa din New York, și de investitori privați străini (străini prin raportare la ordinea juridică braziliană, n.n.), a devenit, cel puțin parțial, un actor privat modelator, fie și indirect, de drept internațional⁶⁹ și de guvernanta globală deopotrivă. Să nu uităm că Petrobras a modelat dreptul internațional creat, prin tratate, de statele-națiune Brazilia și Bolivia. Am în vedere, de exemplu, tratatul încheiat de aceste două state-națiune în 29 martie 1958, referitor la tranzacțiile din domeniul zăcămintelor petrolifere.

Este edificator exemplul oferit de America Latină cu privire la des-centralizarea „producerii” de drept internațional către privați, fie și acționari minoritari într-o companie deținută de state-națiune (în acest caz, deținută de statul-națiune Brazilia, n.n.). Prin des-centralizare, s-a produs, cu cooptarea sau auto-cooptarea investitorilor privați din plurale și diverse ordini juridice naționale sau a-naționale (din paradisuri fiscale, n.n.), extinderea dreptului internațional. Să rescrie sau să fie în măsură subiecții de drept privat să rescrie (și cum o vor re-scrie?, n.n.) istoria sau istoriile dreptului internațional (inter-etatic, n.n.)⁷⁰? Până la formularea unui răspuns adecvat, ni se relevă și revelează trans-naționalizarea dreptului internațional.

---

⁶⁸ Formularea îi aparține autorului Filipe ANTUNES MADEIRA DA SILVA, *Mestizo international law...*, n. 52, pp. 371-380.

⁶⁹ Pentru interacțiunea dintre public-privat în arealul exploatarei și valorificării zăcămintelor petrolifere din cele două state-națiune, a se vedea Fabio COSTA MOROSINI, Michelle SANCHEZ BADIN, *Petrobras in Bolivia ...*, n. 52, pp. 381-391.

⁷⁰ Este recomandabilă lectura articolului scris de Martti KOSKENNIEMI, „Expanding Histories of International Law”, în *American Journal of Legal History*, vol. 56(2016), nr. 1, pp. 104-112.

Această din urmă trans-naționalizare acompaniază trans-naționalizarea însăși a sistemelor de drept național⁷¹.

De data aceasta, termenul „trans-naționalizare” descrie și trecerea, de către subiecții de drept privat (investitorii din domeniul exploatării resurselor naturale, n.n.) a „granițelor” dintre dreptul public și dreptul privat, pe de o parte, dintre dreptul intern și dreptul internațional, pe de altă parte. Să fi ajuns respectivele „granițe” în stadiul de a-i plectisi pe impetuoșii subiecți de drept privat? În plus, aceiași investitori au „transportat” dreptul internațional (inter-etatic, n.n.) *dincolo de* teritoriile statelor națiune (în exemplul dat, *dincolo de* teritoriile statului-națiune Brazilia și Bolivia, n.n.), însă, paradoxal, în interiorul aceluiași state-națiune; prin „*dincolo de*” suntem în perimetrul dreptului transnațional, iar prin „*inter/între*” suntem în perimetrul dreptului internațional (inter-etatic, n.n.). Sau cum poate mai aplicat a formulat autorul Filipe Antunes Madeira da Silva, „o istorie expandată a intervențiilor *mestizo* ar putea să ia în considerare rolul altor entități juridice (cum ar fi, de exemplu, rolul companiei Petrobras) în ceea ce privește guvernanta globală, demers de luare în considerare pus în practică inclusiv prin investigarea (analizarea, n.n.) constantei interacțiuni dintre mecanismele publice și private care are loc în cadrul unei pluralități de fenomene identificabile pe diverse paliere”⁷².

Trans-naționalizarea menționată este „sufletul” des-centralizării dreptului internațional clasic de tip pozitivist. S-ar putea considera că, prin

---

⁷¹ Cu privire la mecanismele de trans-naționalizare a sistemelor de drept național, a se vedea infra, n. 73. S-a sesizat înaintea mea fenomenul de proliferare a dreptului transnațional din ultimele decenii. Proliferarea ca atare s-a manifestat și „în măsura în care sistemele naționale de drept s-au internaționalizat în considerarea izvoarelor și conținutului propriu-zis al normelor(...)”. A se vedea Francis SNYDER, Yi LU, *The Future of Transnational Law ...*, n. 3, pp. 1-22.

⁷² A se vedea Filipe ANTUNES MADEIRA DA SILVA, *Mestizo International Law ...*, n. 52, pp. 371-380.

trans-naționalizare, dreptul internațional⁷³ își contemplă apusul. Nimic mai fals! Prin stadiul de interdependență (preponderent economico-financiară⁷⁴, n.n.) în care au fost aduse statele-națiune începând cu cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea, dreptul internațional s-a extins. Ordinea juridică internațională s-a extins în așa măsură, încât subiecți de drept privat nu mai sunt, *de facto*, secundari sau auxiliari participanți la raporturi guvernate de dreptul internațional. Plusez: s-a extins în așa măsură, încât am ajuns să

---

⁷³ Sistemele de drept național pot constitui ele însele obiectul trans-naționalizării. Instituția conflictului de legi și excepțiile de la prezumția contra aplicării extrateritoriale a legislațiilor naționale joacă un rol important în demersul de trans-naționalizare propriu-zisă a sistemelor de drept național. Cu privire la așa-numitele „mistere ale extrateritorialității” izvorâte și din litigiul *RJR Nabisco, Inc. v. European Community*, a se vedea Hannah L. BUXBAUM, *RICO's Extraterritorial Application: Rebutting the Presumption* și Jean D'ASPROMONT, *The Implausibility of Coordinating Transborder Legal Effects of Domestic Statutes and Courts' Decisions by International Law*, în Horatia MUIR WATT, Lucia BÍZIKOVÁ, Agatha BRANDÃO DE OLIVEIRA, Diego P. FERNANDEZ ARROYO (eds.), *Global Private International Law...*, n. 22, pp. 283-292 și 292-301. Chestiunile privind aplicarea teritorială/extra-teritorială a legislațiilor naționale constituie, cel puțin în concepția juridică nord-americană, o componentă a oricărei introduceri elementare în dreptul transnațional. A se vedea Detlev F. VAGTS, William S. DODGE, Hannah L. BUXBAUM, Harold Hongju KOH, *Transnational Business Problems*, ediția a 6-a, Foundation Press/West Academic, St. Paul, 2019, pp. 91-107, precum și Alfred C. AMAN Jr., Carol J. GREENHOUSE, *Transnational Law. Cases and Problems in an Interconnected World*, Carolina Academic Press, Durham, North Carolina, 2017, pp. 5-6 și 538. Vom vedea în timp dacă sus-menționata concepție juridică va fi preluată sau/și adaptată sau/și perfecționată de concepțiile juridice română, indiană, sud-africană etc.

⁷⁴ Îmi pare că dependența politică, astfel „coafată” în interdependență, a unor state-națiune (consumatoare de capital financiar și de mărfuri industriale, respectiv agricole, n.n.) de alte state-națiune (producătoare de capital financiar și de mărfuri industriale, respectiv agricole, n.n.), constituie consecința unei dependențe economico-financiare. Este vorba, logic, despre dependența economico-financiară, de asemenea posibil „coafată” în interdependență, a sus-menționatei prime categorii de state-națiune de sus-menționata a doua categorie de state-națiune.

experimentăm⁷⁵ un drept internațional expandat⁷⁶. Să fie expansiunea metodologică a dreptului internațional una din soluțiile de gestionare a

---

⁷⁵ A simțit și resimțit nevoia unei experimentări (iar nu a unui experiment) a unui drept internațional extins profesorul de drept internațional Philip C. JESSUP. Este vorba despre extinderea dreptului internațional din perspectiva tipurilor de norme, actori, mecanisme de creare, interpretare și aplicare a dreptului internațional însuși. Universalitatea chestiunilor omenești l-a îndemnat pe profesorul evocat să ajungă la formularea „(...) noțiunea „internațional” este decepționantă, întrucât sugerează faptul că se referă numai la raporturile unei națiuni (sau ale unui stat) cu alte națiuni (cu alte state)”. A se vedea Philip C. JESSUP, *Drept transnațional*, n. 47, p. 9.

⁷⁶ Departe de mine gândul de a fi internaționalist-mimetic! Însă nu pot să nu observ că o serie de profesori străini, *exempli gratia* profesorii Carreau și Marella, au sugerat de ceva timp renunțarea la utilizarea sintagmei „drept internațional public”. Au formulat asemenea sugestie, fie și pentru considerentul că societatea internațională a devenit, cu adevărat, transnațională, întrucât diversificarea de conținut a respectivei societăți a implicat și cooptarea, în calitate de subiecți de drept internațional, a subiecților de drept privat (în special a corporațiilor transnaționale, n.n.). Așa fiind, societatea internațională contemporană este transnațională. A se vedea Dominique CARREAU, Fabrizio MARELLA, *Droit international*, Pedone, ediția a 11-a, 2012, p. 69. Cum să mai continuăm să denumim dreptul internațional ca fiind numai „public”, în condițiile în care subiecții de drept privat contribuie la modelarea ordinii juridice inter-etatice (internaționale, n.n.) sau/și o influențează sub cupola organizațiilor inter-guvernamentale (inter-etatice, n.n.), chiar „produc” ordine juridică inter-etatică (internațională)? Și totuși, continuăm să procedăm astfel, deși „societatea internațională nu mai este compusă numai din subiecți de drept public, ci și din persoane fizice, companii transnaționale și ONG-uri”. A se vedea Gilles LHUILIER, *Le droit transnational*, Dalloz, 2016, Paris, pp. 244-246. Poate că este bine să asimilăm cel puțin următoarea idee: orice companie transnațională este, în esența lucrurilor, „produsul” dreptului național, iar nu al dreptului internațional. Iată de ce „Națiunile Unite consideră, ca urmare al caracterului național al entităților care compun compania transnațională, ca fiind preferabilă utilizarea noțiunii «corporație transnațională», iar nu a noțiunii «corporație multinațională»”. Această din urmă noțiune este utilizată de instrumentul denumit „Ghidul OCDE referitor la companiile multinaționale”. Pentru analiza noțiunii „companie multinațională”, a se vedea Detlev F.

universului normativ, respectiv cvasi-normativ, plural și divers? Să fie necesară aceeași expansiune pentru înțelegerea efectelor pluralismului juridic asupra sistemului de drept internațional însuși?⁷⁷

A intuit necesitatea „lărgirii” dreptului internațional, inclusiv din perspectiva subiecților de drept internațional, profesorul Philip C. Jessup. În propria Opinie Separată formulată în litigiul⁷⁸ soluționat în 5 februarie 1970 de Curtea Internațională de Justiție, reputatul și „rebelul”⁷⁹ profesor Jessup a considerat că respectivul litigiu nu va fi „un element diriguitor în viața comunității internaționale de afaceri”⁸⁰, fie și pentru considerentul că specialiștii în dreptul internațional public nu erau pregătiți mental, psihologic, psiho-somatic să accepte și apoi să gestioneze „lărgirea” dreptului

---

VAGTS, William S. DODGE, Hannah L. BUXBAUM, Harold Hongju KOH, *Transnational Business Problems*, n. 73, pp. 126-131 și 132-139.

⁷⁷ Pentru analiza pluralismului juridic experimentat în cadrul Organizației Mondiale a Comerțului, a se vedea Monica HAKIMI, *The Integrative Effects of Global Legal Pluralism*, în Paul Schiff BERMAN (ed.), *The Oxford Handbook ...*, n. 34, pp. 557-574.

⁷⁸ Este vorba despre litigiul CIJ, *Case concerning Barcelona Traction, Light, and Power Company., Ltd. (Belgium v. Spain) [1970]*.

⁷⁹ Pentru unii internaționaliști nord-americani contemporani cu profesorul Jessup, termenul „rebel” părea că este potrivit să-i fie atribuit acestuia din urmă. Dacă noi, cei de azi, fie și prezumtiv-privatiști, făcând eforturi să nu ne întâlnim cu auto-suficiența „îmbrăcată” în hainele erudiției, putem să-l considerăm pe profesorul Jessup un eclectic printre pragmatici. Ne încurajează să-l considerăm astfel pe respectivul profesor Vik KANWAR, *Difficulties for Every Solution. Defining Transnational Law at the Edge of Transdisciplinarity*, în Peer ZUMBANSEN (ed.), *The Many Lives of Transnational Law...*, n. 50, pp. 461-492.

⁸⁰ Și prin faptul că subiecții de drept privat nu mai sunt obiecte (participanți, n.n.), ci subiecți (primari, n.n.) de drept internațional, sistemul de drept internațional a devenit trans-național. Pentru analiza actorilor transnaționali în procedura de arbitraj, a se vedea Florian GRISEL, *Transnational Law in Context. The Relevance of Jessup's Analysis for the Study of 'International Arbitration'*, în Peer ZUMBANSEN (ed.), *The Many Lives of Transnational Law...*, n. 50, pp. 186-196.

internațional însuși. „Lărgirea” era impulsionată, poate preponderent, de circulația capitalului financiar. În zilele de început de secol XXI, sesizăm cum un internaționalist din cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea a înțeles, poate mai aplicat decât un privatist-internist, destinul și traiectoriile capitalului financiar. A înțeles energia capitalului financiar, astfel îndreptată spre direcția conectării ordinii juridice internaționale (inter-etatice, n.n.) cu ordinele juridice naționale reconfigurate sau neconfigurate în ordini juridice cvasi-federale (în ordinea juridică a Uniunii Europene, n.n.).

Și astăzi, sau mai cu seamă astăzi, conectarea menționată nu mai poate fi captată prin sau/și de banala formulare „Dacă dreptul internațional nu dispune altfel”. În considerarea anumitor state-națiune consumatoare de mărfuri industriale și agricole, respectiv de capital financiar, aceeași formulare este generatoare de banalitate și susceptibilă de a exprima atitudinea eventual servilă a respectivelor state-națiune față de concepțiile juridice ale altor state-națiune (producătoare de capital financiar, n.n.). Adeseori, aceste din urmă concepții sunt „îmbrăcate”, prin mecanisme de

drept transnațional⁸¹, în „hainele” dreptului internațional⁸². În orice caz, este de reținut faptul că respectiva conectare a avut loc sub cupola ordinilor juridice metise. Acestea din urmă au devenit, în zilele noastre, (și) contorsionate. Capitalul financiar a jucat un rol important în inițierea acestor contorsionări. Au generat contorsionările evocate autentice măririi și decăderi (inclusiv falimente⁸³, n.n.). Aceleași contorsionări au pulverizat resorturile

---

⁸¹ Am asimilat deja accepțiunea noțiunii „contorsionare”. A se vedea Thomas DUVE, *Entanglements in Legal History...*, n. 60, pp. 3-25. Pentru acest autor, respectiva accepțiune „sugerează că așa-numitele ‘contorsionări’ se referă, în principal, la influențele reciproce *de facto* și la conținutul ‘călător’ al normelor juridice”. În lumina celor spuse de subsemnatul în conținutul articolului, concepțiile de drept național ale anumitor state-națiune (producătoare de capital financiar, n.n.) au „călătorit” (au fost transplantate, n.n.) în conținutul unor norme de drept internațional. Prin structura lor, normele de drept internațional sunt expresia unui compromis perfectat între concepții juridice care, prin finalizarea textului normei de drept internațional, se uniformizează. Însă prin transplant, compromisul nu este și de fond; rămâne la nivelul formei, în sensul că s-a realizat, formal, printr-o normă de drept internațional. Pe fond și în esența lucrurilor, nu este incident și un compromis de fond, din moment ce o concepție de drept național capătă identitate de drept internațional.

⁸² Așa-numitul „Eurocentrism” a neglijat (chiar a ascuns, n.n.) rolul non-europenilor (și al europenilor din statele-națiune neproducătoare de capital financiar, n.n.) în procesul de „fabricare” a dreptului internațional. Cu privire la modul de gestionare a eurocentrismului, a se vedea Martti KOSKENNIEMI, „Histories of International Law: Dealing with Eurocentrism”, în *Rechtsgeschichte – Legal History*, vol. 19(2011), pp. 152-176.

⁸³ Ne este cunoscut, nu-i așa? falimentul marca „Lehman Brothers”. Pentru analiza falimentului Lehman Brothers, a se vedea Horatia MUIR WATT, *Financial Governance through Private International Law and the Global Political Economy*, în Horatia MUIR WATT, Lucia BÍZIKOVÁ, Agatha BRANDÃO DE OLIVEIRA, Diego P. FERNANDEZ ARROYO (eds.), *Global Private International Law...*, n. 22, pp. 272-280.

clasice de stabilire a distincțiilor dintre contractul intern și contractul internațional⁸⁴.

Revenind la ipoteza „Petrobras”, se pot sesiza următoarele aspecte:

(i) proveniența geografică a capitalului financiar, astfel furnizat de subiecți de drept privat străini (prin raportare la ordinele juridice braziliene, boliviene, etc. n.n.) a constituit sâmburele unor adevăruri trans-naționale generate de realități juridice trans-naționale;⁸⁵

(ii) proveniența geografică a capitalului financiar privat a constituit vectorul unei ordini juridice contorsionate

(iii) ordinea juridică contorsionată a captat ordinea juridică internațională creată și prin tratatele (de investiții) perfectate de statele-națiune în domeniul exploatării zăcămintelor petrolifere, precum și ordinele juridice naționale în egală măsură. Contorsionarea provine și din modalitățile de interacțiune între entitățile de drept public și actorii de drept privat intern, respectiv între instrumentele de drept public și instrumentele de drept privat.

---

⁸⁴ A contribuit la pulverizarea sus-menționatei resorturi și litigiul *England and Wales High Court, Banco Santander Totta SA v. (1) Companhia De Carris De Ferro De Lisboa SA (2) Sociedade Transportes Colectivos Do Porto SA (3) Metropolitan De Lisboa Epe (4) Metro Do Porto SA*, soluționat de instanțele engleze în 2016. Pentru analiza acestui litigiu, a se vedea Gilles CUNIBERTI, *Choice of Law in Domestic Contracts: Towards a Right to Access Foreign Markets*, în Horatia MUIR Watt, Lucia BÍZIKOVÁ, Agatha BRANDÃO DE OLIVEIRA, Diego P. FERNANDEZ ARROYO (eds.), *Global Private International Law...*, n. 22, pp. 464-471.

⁸⁵ Am sesizat deja faptul că realitățile juridice trans-naționale în discuție sunt construite intra-teritorial (în interiorul statelor-națiune Brazilia, Bolivia, etc. n.n.), însă cu rezonanță, cel puțin în domeniul exploatării resurselor naturale (petrolului, n.n.), cu adevărat extra-teritorială. Într-adevăr, „evaluarea companiei Petrobras (și al oricărei companii din tipologia Petrobras, n.n.) ca fiind un proiect *mestizo* poate fi folositoare atât în demersul de conectare a traiectoriei unei entități societare la chestiuni de guvernanță globală, cât și în demersul de evaluare a locului Braziliei în cadrul sistemului global permanent re-modelat”. A se vedea Filipe ANTUNES MADEIRA DA SILVA, *Mestizo international law...*, n. 52, pp. 371-380.

Concret: entitățile de drept public au confirmat înțelegerile de drept privat intervenite în domeniul exploatării de către Petrobras a rezervelor de hidrocarburi situate pe teritoriile altor state; cu titlu de exemplu, notele diplomatice „circulate” între guvernele brazilian și bolivian, exprimând interesul politic pentru aprofundarea cooperării în domeniul resurselor naturale, au fost acompaniate de perfectarea unor tratate între cele două state-națiune în domeniul menționat, iar toate acestea (înțelegeri contractuale, note diplomatice, tratate) au constituit o veritabilă „rețea de instrumente de drept public și de drept privat care se completeau reciproc”⁸⁶.

Iată cum „fabricarea” dreptului internațional (inter-etatic) nu a implicat numai subiecți de drept internațional (statele-națiune Brazilia și Bolivia) sau numai izvoare de drept internațional (tratate, n.n.)! Au fost implicați și subiecți de drept privat, respectiv și instrumente de drept privat. Toate la un loc au compus un „mozaic” normativ și cvasi-normativ. Acest „mozaic” pulsează în ființa dreptului internațional expandat și devenit, prin expandarea însăși, trans-național. Același „mozaic” a pus în practică ceea ce a fost deja denumit „un mod alternativ de formulare a dreptului internațional”⁸⁷. Normativitatea și cvasi-normativitatea acestui „mozaic” s-au exprimat, logic, eclectic. Concret: normativitatea și cvasi-normativitatea în discuție s-au exprimat printr-un tipar caracterizat de și prin „reglementări de drept public și de drept privat, ceea ce confirmă natură hibridă a raporturilor (dintre statele-națiune Brazilia și Bolivia, n.n.) care cad sub incidența lui `în-

---

⁸⁶ Devoalează, poate cu nuanțe pătimase, interacțiunea de tip „public-privat” din domeniul exploatării de hidrocarburi autorii vedea Fabio Costa MOROSINI, Michelle Sanchez BADIN, *supra. cit.*, Petrobras in Bolivia..., n. 52, pp. 381-391.

⁸⁷ A se vedea Fabio Costa MOROSINI, Michelle Sanchez BADIN, *supra. cit.*, Petrobras in Bolivia..., n. 52, pp. 381-391.

între' dintre dreptul public și dreptul privat (dar și dintre dreptul intern și dreptul internațional, n.n.)”⁸⁸.

Prin „în-între” suntem în plină ordine juridică contorsionată. Statele-națiune au fost aduse de nevoia capitalului financiar de a „călători”, în situația experimentării acestui tip de ordine juridică. Ordinea juridică contorsionată inspiră un adevăr transnațional, de altfel generat de realitatea juridică transnațională în discuție. Iată adevărul transnațional: (i) suntem nevoiți să viețuim și supraviețuim în împrejurări contorsionate; respectivele împrejurări sunt create de actori și instituții care, prin norme și cvasi-norme (*exempli gratia*, prin Coduri de conduită) modifică modul nostru de a înțelege „povestea” spusă de știința juridică, și/sau (ii) suntem nevoiți să viețuim și supraviețuim într-un areal normativ, respectiv cvasi-normativ, care nu mai este centralizat-ierarhic⁸⁹, ci descentralizat-contorsionat.⁹⁰

Am fost avertizați de ceva vreme cu privire la „prăbușirea”, în arealul descentralizat-contorsionat, a ideii potrivit căreia (numai, n.n.) „statul-națiune constituie vectorul interesului public”⁹¹. Dacă vom rămâne în starea

---

⁸⁸ A se vedea aceiași autori Costa MOROSINI, Michelle Sanchez BADIN, Petrobras in Bolivia..., n. 52, pp. 381-391.

⁸⁹ Îmi pare că Uniunea Europeană optează, grație sau din cauza concepției familiare organizării proprii în matricea unei federații/confederații, pentru soluția subsumabilă centralizării-ierarhice.

⁹⁰ Pentru enunțarea problematicilor subsumabile ordinilor juridice contorsionate, a se vedea Nico KRISCH, Framing Entagled Legalities..., n. 12, pp. 1-32.

⁹¹ Întărește ideea evocată propagarea lui *Codex Alimentarius*, dar și propagarea activității unei entități non-guvernamentale (GLOBAL G.A.P.). A se vedea, de exemplu, Gregory SHAFFER, Carlos COYE, From International Law to Jessup..., n. 50, pp. 126-152. A se mai vedea și Ching-Fu LIN, *Scientification of Politics or Politization of Science: Reassessing the Limits of the Codex Alimentarius Commission*, în Francis SNYDER, Yi LU (eds.), *The Future of Transnational Law...*, n. 3, pp. 271-298.

de răvășire, vom asista, neputincios⁹² și neputincioși⁹³, și la „lichefierea” – prin aruncare în derizoriu și inutilitate, a programelor de educație juridică.

B. Litigiul *Kadi* și interactivitatea ordinilor juridice internațională și europeană

Iată că a sosit moment să evidențiez, ceva mai succint de data aceasta, un alt fost (fost prin raportare la data scrierii acestui articol, n.n.) adevăr transnațional, izvorât dintr-o situație transnațională construită la „intersecția” dintre ordinea juridică internațională și ordinea juridică cvasi-federală a Uniunii Europene⁹⁴. A evocat înaintea mea respectiva situație transnațională un reputat autor⁹⁵; acesta din urmă a considerat că instituția conflictului de legi ar fi trebui utilizată în ipoteza conflictului – atenție!, nu dintre norme de drept statal privat, ci dintre dreptul internațional și dreptul cvasi-federal al Uniunii Europene. S-a procedat la o asemenea evocare în

⁹² „Neputincios” constituie un adverb.

⁹³ „Neputincioși” constituie un element predicativ suplimentar.

⁹⁴ Coabitarea contorsionată a ordinii juridice internaționale și cvasi-federale a Uniunii Europene s-a manifestat, de exemplu, în domeniul dreptului concurenței, sau în domeniul dreptului internațional al investițiilor. Sunt relevante litigiile CJUE *Eco Swiss v. Benetton International*, C-126/97, rap.digit. ECLI:EU:C:1999:269, online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61997CJ0126>, și *AK v Achmea Schadeverzekeringen NV and Stichting Achmea Rechtsbijstand*. C-5/15, rap.digit. ECLI:EU:C:2016:218, online <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62015CJ0005&qid=1685448540514>. Din considerente de spațiu, mă limitez la amintirea acestor litigii, pentru incursiunea în atmosfera lor, a se vedea Giuditta CORDERO-MOSS, *Balancing Arbitrability and Court Control*, în Horatia MUIR WATT, Lucia BÍZIKOVÁ, Agatha BRANDÃO DE OLIVEIRA, Diego P. FERNANDEZ ARROYO (eds.), *Global Private International Law...*, n. 22, pp. 82-91.

⁹⁵ A se vedea Ralf MICHAELS, *Global Legal Pluralism and Conflict of Laws*, în Paul Schiff BERMAN (ed.), *The Oxford Handbook ...*, n. 34, pp. 629-648.

considerarea raportului dintre instituția conflictului de legi și pluralismul juridic global⁹⁶. De altfel, atât instituția menționată, cât și ideea de pluralism juridic⁹⁷ sunt indestructibil legate de noțiunea care implică ordinele juridice

---

⁹⁶ Este adevărat că unii autori sugerează chiar „o sinonimie între conflictul de legi și pluralismul juridic global”. A se vedea Horatia MUIR WATT, „Jurisprudence Without Confines: Private International Law as Global Legal Pluralism”, în *Cambridge International Law Journal*, vol. 5(2016), nr. 3, pp. 388-403. Pentru această autoare, „instituția conflictului de legi se concentrează asupra interacțiunilor care ‘traversează’ granițele statelor-națiune, respectiv se situează în lacunele dintre suveranitatea internă și dreptul internațional public”. Mai reținem o linie ideologică à la Watt: cu a sa funcție de guvernanță globală, instituția conflictului de legi constituie și un „subdepartament al dreptului contractual internaționalizat”. A se vedea Horatia MUIR WATT, *Conflicts of Laws Unbounded. The Case for a Legal-Pluralist Revival*, în Paul Schiff BERMAN (ed.), *The Oxford Handbook ...*, n. 34, pp. 649-685.

⁹⁷ Asistăm la analize doctrinare ale pluralismului juridic din perspectiva antropologiei juridice – a se vedea Sally Engle MERRY, *An Anthropological Perspective on Legal Pluralism*, în Paul Schiff BERMAN (ed.), *The Oxford Handbook ...*, n. 34, pp. 169-185. Mai asistăm la analize doctrinare ale interacțiunii dintre pluralismul juridic și (i) constituționalism – a se vedea Miguel POIARES MADURO & Neil KOMESAR, *Constitutionalism without Borders and Governance beyond the States: A Comparative Institutional Approach*, în Paul Schiff BERMAN (ed.), *The Oxford Handbook ...*, n. 34, pp. 439-471, și (ii) dreptul internațional – a se vedea Elena BAYLIS, *Cosmopolitan Pluralist Hybrid Tribunals*, în Paul Schiff BERMAN (ed.), *The Oxford Handbook ...*, n. 34, pp. 595-628, și (iii) tranzacțiile comerciale – a se vedea John LINARELLI, *Global Legal Pluralism and Commercial Law*, în Paul Schiff BERMAN (ed.), *The Oxford Handbook ...*, n. 34, pp. 689-745, și (iv) practicile comunităților indigene – a se vedea Kirsty GOVER, *Legal Pluralism and Indigenous Legal Traditions*, în Paul Schiff BERMAN (ed.), *The Oxford Handbook ...*, n. 34, pp. 847-875, și (v) regulile comunităților religioase – a se vedea Michael A. HELFAND, *The Future of Religious Arbitration in the United States: Looking through a Pluralist Lens*, în Paul Schiff BERMAN(ed.), *The Oxford Handbook ...*, n. 34, pp. 901-927, și (vi) regulile privind cetățenia, a se vedea Ayelet SHACHAR, *On the Verge of Citizenship: Negotiating Religion and Gender Equality*, în Paul Schiff BERMAN (ed.), *The Oxford Handbook ...*, n. 34, pp. 1035-1061.

contorsionate; și prin acestea din urmă dreptul transnațional pulsează în contemporaneitatea post-post-modernă.

Prin valorificarea sugestiei sus-menționatului autor⁹⁸, am considerat util să re-evoc situația transnațională în discuție, pentru cel puțin un considerent. Re-evocarea urmează să aibă loc în contextul necesității de a conștientiza un adevăr transnațional (ordinea juridică contorsionată însăși, n.n.), astfel generat(ă) de realitatea transnațională din afacerea *Kadi*. Este adevărat că respectiva realitate viețuiește în intimitatea raportului dintre dreptul Uniunii Europene și dreptul internațional. Analizarea acestui raport nu poate face însă abstracție, în esența lucrurilor, de ideea pluralismului juridic și de rolul jucat de instituția conflictului de legi în ființarea pluralismului juridic însuși. Așa fiind, propria re-evocare nu are cum să se distanțeze de linia inspirată de evocarea originară. În orice caz, atât ideea de pluralism juridic, cât și rolul jucat de instituția conflictului de legi (și de cvasilegi, n.n.⁹⁹) în gestionarea pluralității și diversității normative, respectiv cvasinormative, necesită o contemplare doctrinară aplicată, iar nu o menționare fugitivă; iată de ce, din considerente de spațiu, mă opresc aici.

Revenind la raportul sus-menționat, spun și scriu că acesta din urmă este susceptibil de evaluare din perspectiva dreptului privat clasic. Mai este evaluabil și din perspectiva dreptului public clasic. În oricare dintre perspectivele menționate, raportul dintre dreptul Uniunii Europene și dreptul internațional merită să fie analizat prin cooperarea activă dintre privațiști și publiciști, pe de o parte, dintre interniști și internaționaliști, pe de altă parte. Până atunci mă limitez la reluarea unei idei care ne îndeamnă să cercetăm, în

---

⁹⁸ A se vedea Ralf MICHAELS, *Global Legal Pluralism...*, n. 95, pp. 629-648.

⁹⁹ A se vedea, de exemplu, Ralf MICHAELS, Joost PAUWELYN, „Conflict of Norms or Conflict of Laws?: Different Techniques in the Fragmentation of Public International Law”, în *Duke Journal of Comparative & International Law*, vol. 22(2012), nr. 3, pp. 349-376.

viitorul apropiat, cuvintele „dacă dreptul internațional nu dispune altfel”. Cercetarea nu trebuie să se efectueze oricum, ci într-un anumit registru, de altfel corespunzător realităților post-post-moderne emancipate de logica westfaliană. Aceste realități sunt contorsionate și implică registrul care aduce la lumină pe acel *dincolo de* accepțiunea, eventual brută și frustră, a respectivelor cuvinte.

În primul rând, raportul dintre dreptul Uniunii Europene și dreptul internațional este subsumabil, mai degrabă, conceptului „contorsionare” (*entanglement*). În al doilea rând, același raport nu este subsumat conceptului „sisteme juridice integrate sau separate”¹⁰⁰. Vom vedea, poate cu ocazia scrierii unui alt articol, că așa-numitele „norme de interfață”¹⁰¹ (normele de drept internațional și normele din domeniul conflictului de legi, n.n.¹⁰²) nu sunt străine de universul ordinilor juridice contorsionate.

---

¹⁰⁰ Expresia manifestării pluralismului constituțional din Uniunea Europeană este și conflictul dintre curțile constituționale din statele-națiune membre ale Uniunii Europene și Curtea Europeană de Justiție. Am valorificat aceste aspecte din conținutul lucrării scrise de Nico KRISCH, *Framing Entangled Legalities...*, n. 12, pp. 1-32. Și Curțile Supreme din anumite state-națiune membre ale Uniunii Europene sunt, uneori, în conflict cu gardianul (Curtea Europeană de Justiție, n.n.) dreptului cvasi-federal al Uniunii Europene. Este bine-cunoscut litigiul AJOS în care „Curtea Supremă a Danemarcei a înfruntat Curtea Europeană de Justiție prin refuzul de a respecta o hotărâre pronunțată de aceasta din urmă (...)”. Refuzul a fost exprimat, potrivit dreptului danez, cu privire la aplicarea unei Directive a Uniunii Europene referitoare la discriminarea pentru considerente de vârstă. A se vedea Gregory SHAFFER, Carlos COYE, *From International Law to Jessup...*, n. 50, pp. 126-152.

¹⁰¹ Cu privire la normele de interfață denumite „norme terțiare”, a se vedea, de exemplu, Ralf MICHAELS, *Tertiary Rules*, în Nico KRISCH (ed.), *Entangled Legalities beyond the State*, n. 12, pp. 424-448.

¹⁰² Fie și pentru considerentul că normele de drept internațional și normele din domeniul conflictului de legi aparțin aceleiași categorii (categoriei „norme de interfață”, n.n.), recomand interniștilor și internaționaliștilor, pe de o parte, privațiștilor și publiciștilor, pe de altă parte,

Iată, pe scurt, afacerea *Kadi* care a implicat Consiliul de Securitate al Națiunilor Unite și entități judiciare ale structurii cvasi-federale ale Uniunii Europene¹⁰³! Așa cum am menționat deja, valorific o expunere anterioară¹⁰⁴. Printr-o Rezoluție a Consiliului de Securitate al Națiunilor Unite, s-a solicitat tuturor statelor membre ale Națiunilor Unite să inițieze și finalizeze procedurile de „înghețare” a activelor aparținând anumitor persoane fizice. Este vorba despre persoanele fizice care aveau legături cu al Qaeda și talibanii¹⁰⁵. Uniunea Europeană a transpus respectiva Rezoluție în conținutul unui Regulament¹⁰⁶, ce conținea o listă a persoanelor fizice supuse măsurilor restrictive. Respectivelor persoane fizice nu le-a fost conferită posibilitatea de a chestiona menționarea ca atare a lor în conținutul listei. Așa fiind, instrumentul cvasi-federal a fost contestat pentru motivul incompatibilității cu „europenele” drepturi ale omului.

Trei linii de gândire a generat afacerea *Kadi*. În primul rând, Tribunalul de Primă Instanță al Uniunii Europene a considerat că

---

să „apropie” specializarea în domeniul conflictului de legi de specializarea în domeniul dreptului internațional. Îi vor ajuta și considerentele de ordin istoric, astfel cum am sugerat în propriul articol, Radu Bogdan BOBEI, „No more Social Distance between International Law and Conflict of Laws”, în *Yearbook of Private International Law*, vol. 22(2020-2021), pp. 35-63.

¹⁰³ Pentru stufoasa analiză a afacerii *Kadi* și a consecințelor acesteia, a se vedea, de exemplu, Gráinne de BÚRCA, „The European Court of Justice and the International Legal Order after *Kadi*”, în *Harvard International Law Journal*, vol. 51(2010), nr. 1, pp. 1-49.

¹⁰⁴ A se vedea Ralf MICHAELS, *Global Legal Pluralism...*, nr. 95, pp. 629-648.

¹⁰⁵ Sugerez ca sus-menționatul demers internațional (inter-etatic, n.n.) să fie evaluat sub rezerva evenimentelor care au avut loc în luna august din anul 2021.

¹⁰⁶ Reamintesc că, la nivel de principiu, orice Regulament constituie un instrument de armonizare sub-regională a legislațiilor statelor-națiune membre ale acestei entități cvasi-federale. Pentru efectuarea distincției dintre convenții/tratate internaționale (izvor de drept internațional, n.n.) și Regulamente, ca instrumente de armonizare, este adevărat în domeniul dreptului comercial, a se vedea Roy GOODE, *Reflections on...*, n. 56, pp. 3-24.

Regulamentul nu poate fi anulat, fie și pentru motivul aplicării, cu prioritate, a dreptului internațional. Așa fiind, s-a considerat că aplicarea prioritară a dreptului internațional s-ar manifesta și în raporturile cu sistemul de drept cvasi-federal al Uniunii Europene. În al doilea rând, Curtea Europeană de Justiție a considerat că Regulamentul poate fi anulat, pentru motivul aplicării, cu prioritate, a dreptului cvasi-federal al Uniunii Europene. În al treilea rând, Avocatul General a susținut ideea de interactivitate dintre ordinea juridică internațională și ordinea juridică a Uniunii Europene. Concret: Avocatul General a susținut că „structura instituțională a Uniunii Europene trebuie să aibă în vedere Rezoluția Consiliului de Securitate al Națiunilor Unite atât timp cât au fost respectate drepturile omului”¹⁰⁷.

Fie că gestionăm, în stil monist, dualist sau intermediar, raportul dintre dreptul internațional și dreptul cvasi-federal al Uniunii Europene, afacerea *Kadi* constituie expresia unei ordini juridice contorsionate. Esența acesteia din urmă este, de data aceasta, pluralismul juridic. De altfel, conceptualizarea dreptului transnațional se greșează și pe ideea de pluralism juridic¹⁰⁸; conceptualizarea dreptului transnațional nu exclude ideea dreptului transnațional evaluabil ca sistem de drept, respectiv ca instrument metodologic de evaluare a interacțiunii dintre ordinele juridice și cvasi-juridice¹⁰⁹.

---

¹⁰⁷ Toate aceste trei linii de gândire (linia monistă, linia dualistă și linia intermediară) sunt evocate, cu nuanțe critice, de Ralf MICHAELS, *Global Legal Pluralism...*, nr. 95, pp. 629-648.

¹⁰⁸ Pentru o analiză a pluralismului juridic, a se vedea John GRIFFITHS, „What is Legal Pluralism?” în *Journal of Legal Pluralism*, vol. 24(1986), nr. 1, pp. 1-55. De asemenea, pentru radiografierea traiectoriei de la pluralism juridic la pluralism juridic global, a se vedea Paul Schiff BERMAN, *Understanding Global...*, n. 62, pp. 1-35. Pentru moment, reținem una din ideile acestui din urmă autor: „în mod evident, «global» nu poate însemna «universal»”.

¹⁰⁹ Cu privire La palierele inspirate de conceptualizarea dreptului transnațional, a se vedea Peer ZUMBANSEN, *Transnational Law ...*, n. 48, pp. 1-29.

Pluralismul juridic aduce în discuție și necesitatea modului de gestionare a „suprapunerii (în același „spațiu” al vieții sociale, n.n.) a legilor (ordinilor juridice și, aș adăuga, cvasi-juridice, n.n.) și a interacțiunii dintre acestea”¹¹⁰. Ca instrumente sau tehnici de abordare a pluralismului juridic avem la îndemână, de exemplu, instituția conflictului de legi, sistemul de drept internațional, prezumția contra aplicării extraterritoriale a legilor naționale. Mai putem avea la îndemână și inițierea unui demers. Am în vedere demersul de proiectare a raportului dintre ordinea juridică internațională (inter-etatică, n.n.) și ordinea juridică cvasi-federală a Uniunii Europene în „mrejele” supremației dreptului internațional sau a supremației dreptului acestei entități cvasi-federale, respectiv în echilibrul (sau în „echilibrul”, n.n.) sugerat de Avocatul General chiar în afacerea *Kadi* (soluția intermediară).

Oricare ar fi instrumentele utilizate, conflictul dintre dreptul internațional și dreptul cvasi-federal al Uniunii Europene este vârful „icebergului” metodologic. Putem contempla soluția potrivit căreia principiile clasice de soluționare a conflictului de legi să fie aplicate, poate adaptat (meta-aplicarea acestor principii, n.n.), și în ipoteza sus-menționatului conflict. Însă ceea ce contează, în esența lucrurilor, nu este „instrumentarul” ca atare și opțiunea pentru un instrument sau altul, ci *situația* pe care o avem de rezolvat. Or, această situație este *fundamental* diferită de situația specifică secolului al XX-lea în care dreptul internațional era ... internațional, iar sistemele de drept naționale erau ... naționale. Astăzi, cel puțin în primele decenii ale secolului al XXI-lea, norme de drept internațional „migrează” în legislații naționale, pe de o parte, norme de drept național „migrează” în legislația internațională, norme de drept cutumiar, religios etc. „migrează” în legislații naționale și legislația internațională deopotrivă, pe de altă parte. Mai este națională, în profunzimea lucrurilor, o legislație emisă de un stat-națiune

---

¹¹⁰ A se vedea Ralf MICHAELS, *Global Legal Pluralism...*, nr. 95, pp. 629-648.

care preia, chiar literalmente, concepte, concepții de drept străin, respectiv de drept internațional? Mai este internațional, în profunzimea lucrurilor, un text juridic care preia, literalmente, concepții de drept național? Formal, răspunsul este afirmativ, pe fond răspunsul este negativ.

Aceasta înseamnă că ordinele juridice s-au contorsionat sau că au fost aduse în stadiul de a se contorsiona. Aceasta înseamnă că sistemul de drept internațional nu mai este, cel puțin în integralitatea sa, internațional (inter-etatic, n.n.). A fost de-a dreptul „naționalizat”! Aceasta înseamnă că sistemele de drept național, cel puțin legislațiile din statele-națiune consumatoare de capital financiar (inclusiv legislațiile anumitor state-națiune membre ale Uniunii Europene, n.n.), nu mai sunt, cel puțin în integralitatea acestora, naționale. Au fost de-a dreptul „internaționalizate”!¹¹¹. Aceasta înseamnă că sus-menționatele *sui generis* naționalizări și internaționalizări coabitează fluid, intra-teritorial și extra-teritorial, respectiv vibrează în osatura transnaționalului¹¹². Aceasta înseamnă că *situația* din secolul al XXI-lea este *fundamental* diferită față de situația specifică secolului al XX-lea. Este *fundamental* diferită, în sensul că, cel puțin în afacerea *Kadi*, actorii de drept public (statele-națiune membre ale Națiunilor Unite, n.n.) și de drept privat (sus-menționata categorie de persoane fizice, n.n.) au fost nevoite să interacționeze intra-frontalier și extra-frontalier într-un univers normativ caracterizabil „fără centru și fără periferie”¹¹³. Așa fiind, nici nu mai contează dacă „așezăm” dreptul internațional sau dreptul cvasi-federal al Uniunii

---

¹¹¹ Pentru analiza contorsionării inspiratoare a Drumului Mătășii, a se vedea Tomer BROUDE, *Belt, Road and (Legal) Suspenders: Entangled legalities on the 'New Silk Road'*, în Francis SNYDER, Yi LU, *The Future of Transnational Law ...*, n. 3, pp. 1-22.

¹¹² Cu privire la modul în care funcționează mecanismele juridice transnaționale, a se vedea Harold Hongju KOH, *Transnational Legal Process*, n. 11, pp. 181-207.

¹¹³ Formularea îi aparține lui Gunther TEUBNER, *Constitutional Fragments...*, n. 20, p. 152.

Europene sau sistemele de drept național în Centrul sau la Periferia universului normativ.

Și prin contribuția capitalului financiar, universul normativ a devenit descentralizat-contorsionat. Or, evaluarea raportului dintre dreptul internațional și dreptul cvasi-federal al Uniunii Europene, inclusiv în temenii unei „supremații” a oricăreia dintre respectivele ordini juridice, avea sens în ipoteza existenței unui univers normativ centralizat și, logic, necontorsionat. Acesta din urmă nu (mai) există, fie și pentru considerentul că globalizarea ... unică, astfel promisă de Nordul Global, a eșuat. Trăim în spectrul unor globalizări ... plurale, astfel inițiate de Sudul Global, inclusiv de Estul din Sudul Global. În orice caz, aceste globalizări plurale ființează cu adevărat descentralizat¹¹⁴ și impulsionează statele-națiune să se „cuibărească” în confederații politice, economice etc. În pofida descentralizării, globalizările plurale îndeamnă statele-națiune să interacționeze într-o modalitate evolutivă ca natură. Toate cele enumerate mai sus constituie substanța celui de-al doilea adevăr transnațional pe care mi l-am propus să-l relev în conținutul prezentului articol. Adevărul transnațional în discuție a fost generat de realitatea juridică transnațională prezentă în afacerea *Kadi* grație ideii de pluralism juridic; această idee a adus în discuție interacțiunea dintre dreptul internațional și dreptul cvasi-federal al Uniunii Europene și a

---

¹¹⁴ Descentralizarea implică, poate inevitabil, pluriversalitatea; universalismul, de altfel proclamat de Nordul Global, începe să aibă un înlocuitor. Este vorba chiar despre termenul „pluriversalitate” care începe să fie utilizat, cu accepțiuni adaptate în studiile de drept comparat, cu ocazia creionărilor unei gândiri de tip „decolonial”. Așa-numita „*teorie a decolonialității*” (*decolonial theory*) constituie un subiect de cercetare pentru autorii Lena SALAYMEH, Ralf MICHAELS, „Decolonial Comparative Law: A Conceptual Beginning”, în *Rabel Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht/The Rabel Journal of Comparative and International Private Law*, vol. 86(2022), nr. 1, pp. 166-188.

evidențiat, fie și preliminar-prospectiv, conceptul „ordine juridică contorsionată”.

V. Promisiune de răspuns afirmativ

Întrebările anunțate deja¹¹⁵ își păstrează nota retorică. Însă acel „parțial” din formularea „parțial-retorică” mă îndeamnă să formulez o promisiune de răspuns afirmativ. Îmi pare că fostele adevăruri transnaționale se vor ivi în noi și noi situații transnaționale. Însă situațiile transnaționale viitor-prezente vor pedala, respectiv pedalează, poate mai aplicat, pe componenta „publică”, dacă există, a dreptului transnațional¹¹⁶. Componenta „privată” va continua să se manifeste, însă poate că va fi inhibată de re-nașterea componentei „publice”. A apus epoca fuziunilor și achizițiilor majore efectuate de Nordul Global în Sudul Global! A apus epoca iureșului trans-teritorial al capitalului financiar izvorât din Nordul Global. Însă capitalul financiar rămâne genitorele regimurilor de drept – respectiv de cvasi-drept – privat transnațional. Respectivele regimuri se exprimă și prin conceptele „contracte-standard”, respectiv „Condiții generale”. Conceptele în discuție pot fi calificate de unii doctrinari din Estul ... Sudului Global ca fiind expresia decăderii ideii de consimțământ. Și le pot califica astfel întrucât „consumatorii” (din același Est al ... Sudului Global, n.n.) al contractelor-

---

¹¹⁵ „Să fie viitoarele adevăruri transnaționale chiar fostele adevăruri transnaționale (...)?” și „Să fie ordinile juridice contorsionate viitorul normativității și cvasi-normativității pe care, paradoxal, le experimentăm mai mult sau mai puțin voluntar, pe de o parte, mai mult sau mai puțin conștient, pe de altă parte?”. A se vedea *supra*, n. 43.

¹¹⁶ „Să luăm dreptul transnațional (public) în serios!” constituie îndemnul meu doctrinar transpus în titlul articolului publicat de *Analele Universității Alexandru Ioan Cuza Științe Juridice*, Tomul LXVIII/nr.1, 2022, pp. 35-69, online: <http://doi.org/10.47743/jss-2022-68-1-2>.

standard și al Condițiilor Generale, au fost nevoiți, din motive economice, să le accepte. Poate că au asistat neputincios și neputincioși la decăderea ideii de consimțământ¹¹⁷. Poate că au fost „împinși” să fie chiar ei autorii decăderii respectivei idei. În orice caz, este lesne de sesizat faptul că Sudul Global a început să atace doctrinar componenta privată a dreptului transnațional, astfel edificată de Nordul Global¹¹⁸.

Simt doctrinar apusul metodologic de care vorbesc. Iată de ce avansează ideea unei schimbări în raportul dintre componentele „publică” și „privată” ale dreptului transnațional! Această schimbare implică diluarea impetuozității componentei „private” a dreptului transnațional însuși.

---

¹¹⁷ În domeniul dreptului internațional (inter-etatic, n.n.), s-a analizat deja decăderea ideii de consimțământ. A se vedea Nico KRISCH, „The Decay of Consent: International Law in an Age of Global Public Goods”, în *American Journal of International Law*, vol. 108(2014), pp. 1-40. Este util de lecturat și lucrarea scrisă de Joost PAUWELYN, Ramses WESSEL, Jan WOUTERS, *Informal International Lawmaking*, Oxford University Press, 2012. Decăderea ideii de consimțământ a fost menționată și din perspectiva raportului dintre competența cosmopolită (în dreptul internațional, n.n.) și interesul național. A se vedea Cedric RYNGAERT, *Cosmopolitan Jurisdiction and the National Interest*, în Stephen ALLEN, Daniel COSTELOE, Malgosia FITZMAURICE, Paul GRAGL, Edward GUNTRIP (eds.), *The Oxford Handbook ...*, n. 18, pp. 210-227. Autorul C. Ryngaert menționează opțiunea „doctrinei marxiste și a doctrinei edificate potrivit tradiției instituite de concepțiile Lumii a Treia cu privire la dreptul internațional” exprimată în sens critic cu privire la „exercitarea competenței universale în materie penală, pentru considerentul că se perpetuează hegemonia Vesticilor”. Cu ocazia aceasta, respectivul autor citează și pe Andrea BIANCHI, *International Law Theories: An Inquiry into Different Ways of Thinking*, Oxford University Press, 2016, p. 86.

¹¹⁸ De exemplu, instituția contractului de concesiune a început să fie atacată doctrinar din post-colonii. Într-adevăr, s-a susținut că Nordul Global a potențat – în considerarea noțiunii „contract de concesiune” – relevanța termenului contractual, de altfel inspirator de drept privat pur și favorabil Nordului Global însuși. S-a potențat mai puțin relevanța termenului „concesiune”, de altfel inspirator total sau preponderent de drept public pur al statelor-națiune receptoare de investiții. A se vedea Prabhakar SINGH, *The Private Life of ...*, n. 54, pp. 419-440.

Diluarea în discuție este manifestabilă în perioada ulterioară anului 2020 și poate dura chiar până în anul 2040. În orice caz, componenta „publică”, în curs de re-naștere, nu va mai fi aceea pe care o cunoșteam în secolele XIX și XX. A fost, între timp, „privatizată” și transpusă în ordini juridice contorsionate. Au fost, între timp, „privatizate” principiile; au fost, între timp, „privatizate” o serie de state-națiune aflate de-a lungul și de-a latul sistemelor de producere și aprovizionare cu mărfuri industriale, respectiv agricole. Cu alte cuvinte, „cu cât se produce o schimbare, cu atât nu se schimbă nimic!”¹¹⁹. Însă Istoria „tremură” ciclic. Nu este exclus să asistăm la re-„naționalizări” ale sistemelor de drept național sau/și la re-„internaționalizarea” (re-etatizarea, n.n.) dreptului internațional însuși; sub-domenii ale dreptului internațional, *exempli gratia*, sub-domeniul comerțului, sub-domeniul investițiilor, dar și instituția conflictului de legi nu vor fi ocolite.

În fine, dacă propria-mi promisiune de răspuns va eșua, ne putem consola cu citirea sau recitirea acelor „Foste adevăruri viitoare”¹²⁰.

VI. Bibliografie

A. Monografii

ALLEN, Stephen, COSTELLOE, Daniel, FITZMAURICE, Malgosia GRAGL, Paul GUNTRIP, Edward (eds.): *The Oxford Handbook of Jurisdiction in International Law*, Oxford University Press, 2019;

---

¹¹⁹ Sau, cum se spune în Quebec, „*Plus ça change, plus c'est pareil!*”. Utilizează ludic această butadă și Stéphane BEAULAC, *The Lotus case in Context: Sovereignty, Westphalia, Vattel, and Positivism*, în Stephen ALLEN, Daniel COSTELOE, Malgosia FITZMAURICE, Paul GRAGL, Edward GUNTRIP (eds.), *The Oxford Handbook ...*, n. 18, pp. 40-58.

¹²⁰ A se vedea D. I. SUCHIANU, *Foste adevăruri viitoare*, Editura Minerva, București, 1978.

- AMAN, Alfred C. Jr., GREENHOUSE, Carol J.: *Transnational Law. Cases and Problems in an Interconnected World*, Carolina Academic Press, Durham, North Carolina, 2017;
- ANGHIE, Antony: *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*, Cambridge University Press, 2007;
- BASEDOW, Jürgen: *EU Private Law. Anatomy of a Growing Legal Order*, Intersentia, Cambridge – Antwerp – Chicago, 2021;
- BECKER LORCA, Arnulf: *Mestizo International Law: A Global Intellectual History 1842-1933*, Cambridge University Press, 2014, <https://doi.org/10.1017/CBO9781139015424>;
- BERMAN, Paul Schiff (ed.): *The Oxford Handbook of Global Legal Pluralism*, Oxford University Press, 2020;
- BOBEI, Radu Bogdan: *Curs de drept internațional – cu privire numai asupra comerțului*, Editura C.H. Beck, București, 2019;
- CARREAU, Dominique, MARELLA, Fabrizio: *Droit international*, Pedone, ediția a 11-a, 2012;
- DUVE, Thomas (ed.): *Entanglements in Legal History: Conceptual Approaches*, Max Planck Institute for European Legal History, 2014;
- FERRARI, Franco, FERNÁNDEZ ARROYO, Diego P. (eds.): *Private International Law. Contemporary Challenges and Continuing Relevance*, Elgar Monographs in Private International Law, Edward Elgar Publishing, Cheltenham(UK)- Northampton, MA(USA), 2019;
- GAILLARD, Emmanuel: *Legal Theory of International Arbitration*, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2010, p. 35;
- GOODE, Roy: *The Development of Transnational Commercial Law. Policies and Problems*, Oxford University Press, 2018;
- HEIDEMANN, Maren: *Transnational Commercial Law*, Macmillan International Higher Education-Red Globe Press, 2019;

- JESSUP, Philip C.: *Drept transnațional* (traducere efectuată de Radu Bogdan Bobei), Editura Universul Juridic, București, 2021;
- KOSKENNIEMI, Martti: *The Politics of International Law*, Hart Publishing, 2011;
- KRISCH, Nico (ed.): *Entangled Legalities beyond the State*, Cambridge University Press, 2022, <https://doi.org/10.1017/9781108914642>;
- LAUTERPACHT, Hersch: *Private Law Sources and Analogies of International Law. With Special Reference to International Arbitration*, Longmans, Green and Co. Ltd., 1927, retipărită de The Lawbook Exchange, Ltd., Clar, New Jersey, 2002, 2013;
- LHUILIER, Gilles: *Le droit transnational*, Dalloz, Paris, 2016;
- MUIR WATT, Horatia, BÍZIKOVÁ, Lucia, BRANDÃO DE OLIVEIRA, Agatha, FERNANDEZ ARROYO, Diego P. (eds.): *Global Private International Law. Adjudication without Frontiers*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham(UK)-Northampton, MA(USA), 2019;
- PAUWELYN, Joost, WESSEL, Ramses, WOUTERS, Jan: *Informal International Lawmaking*, Oxford University Press, 2012;
- SNYDER, Francis, LU, Yi (eds.): *The Future of Transnational Law. UE, USA, China and the BRICS/L'avenir du droit transnational. UE, USA, Chine et les BRICS*, Bruylant, Bruxelles, 2015;
- TEUBNER, Gunther: *Constitutional Fragments: Societal Constitutionalism in Globalization*, Oxford University Press, 2012;
- VAGTS, Detlev F., DODGE, William S., BUXBAUM, Hannah L., KOH, Harold Hongju: *Transnational Business Problems*, ediția a 6-a, Foundation Press/West Academic, St. Paul, 2019;
- ZUMBANSEN, Peer (ed.): *The Oxford Handbook of Transnational Law*, Oxford University Press, 2021;

ZUMBANSEN, Peer (ed.): *The Many Lives of Transnational Law. Critical Engagements with Jessup's Bold Proposal*, Cambridge University Press, 2020, <https://doi.org/10.1017/9781108780582>;

B. Articole și studii

BAUMAN, Zygmunt: „On Glocalization: or Globalization for some, Localization for some Others”, în *Thesis Eleven*, vol. 54(1998), pp. 37-49;

BOBEI, Radu Bogdan: „Conștientizarea dreptului transnațional în acțiune”, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Iurisprudentia*, vol. 66, nr. 3(2021), pp. 98-132, [https://doi.org/10.24193/SUBBiur.66\(2021\).3.4](https://doi.org/10.24193/SUBBiur.66(2021).3.4);

BOBEI, Radu Bogdan: *Piețele financiare – (posibil) domeniu al dreptului transnațional*, în *Revista Română de Drept al Afacerilor*, nr. 2/2022, pp. 49-69;

BOBEI, Radu Bogdan: „No more Social Distance between International Law and Conflict of Laws”, în *Yearbook of Private International Law*, vol. 22(2020-2021), pp. 35-63;

BOBEI, Radu Bogdan: „Să luăm dreptul transnațional (public) în serios!” în *Analele Universității Alexandru Ioan Cuza Științe Juridice*, Tomul LXVIII/nr.1, 2022, pp. 35-69, <http://doi.org/10.47743/jss-2022-68-3-24>;

BOBEI, Radu Bogdan: „De la inovație doctrinară la normativitate transnațională. Considerații asupra litigiului Bremen și alții contra Zapata Off-Shore Co.”, în *Revista Română de Drept al Afacerilor nr. 4/2020*, pp. 39-56;

BOBEI, Radu-Bogdan: „Trans-teritorialitatea - exigența discretă a interacțiunilor on line”, NICOLAE, Marian, BRICIU, Traian, POP, Paul, (coord.): *In Memoriam Viorel Mihai Ciobanu. Dreptul procesual și*

- dreptul substanțial la începutul mileniului al III-lea*”, Editura Universul Juridic, București, 2022;
- DE BÚRCA, Gráinne: „The European Court of Justice and the International Legal Order after Kadi”, în *Harvard International Law Journal*, vol. 51(2010), nr. 1, pp. 1-49;
- CALLIES, Christian: „Europe as Transnational Law – The Transnationalization of Values by European Law”, în *German Law Journal*, vol. 10(2009), nr. 1, pp. 1367-1382;
- FISCHER-LESCANO, Andreas, TEUBNER, Gunther: „Regime-Collisions: The Vain Search for legal Unity in the Fragmentation of Global Law”, în *Michigan Journal of International Law*, vol. 25(2004), nr. 4, pp. 999-1046;
- GRIFFITHS, John: „What is Legal Pluralism?” în *Journal of Legal Pluralism*, vol. 24(1986), nr. 1, pp. 1-55;
- HADFIELD, Gillian K.: „Privatizing Commercial Law”, în *Regulation*, vol. 24(2001), nr. 1, pp. 40-45;
- HOFFMANN, Stanley: „Obstinate or Obsolete? The fate of the Nation-State and the Case of Western Europe”, în *Tradition and Change*, vol. 95(1966), nr. 3, pp. 862-915;
- KOH, Harold Hongju: „Transnational Legal Process”, în *Nebraska Law Review*, vol. 75(1996), nr. 1, pp. 181-207;
- KOSKENNIEMI, Martti: „Expanding Histories of International Law”, în *American Journal of Legal History*, vol. 56(2016), nr. 1, pp. 104-112, <https://doi.org/10.1093/ajlh/njv011>;
- KOSKENNIEMI, Martti: „Empire and International Law: The Real Spanish Contribution”, în *University of Toronto Law Journal*, vol. 61(2011), nr. 1, pp. 36, <https://doi.org/10.3138/utlj.61.1.001>;

- KOSKENNIEMI, Martti: „Histories of International Law: Dealing with Eurocentrism”, în *Rechtsgeschichte- Legal History*, vol. 19(2011), pp. 152-176, <https://doi.org/10.12946/rg19/152-176>;
- KOSKENNIEMI, Martti: *Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of international law*, Comisia de Drept Internațional, Sesiunea 59, Geneva, 1 mai-9 iunie și 3 iulie-11 august 2006, documentul Națiunilor Unite A/CN.4/L.682;
- KOSKENNIEMI, Martti: „Global Governance and Public International Law”, în *Kritische Justiz*, vol. 37(2004), nr. 3, pp. 241-254;
- KRISCH, Nico: „The Decay of Consent: International Law in an Age of Global Public Goods”, în *American Journal of International Law*, vol. 108(2014), pp. 1-40, <https://doi.org/10.5305/amerjintelaw.108.1.0001>;
- LADEUR, Karl-Heinz: „European Law as Transnational Law- Europe Has to Be Conceived as an Heterarchical Network and Not as a Superstate”, în *German Law Journal*, vol. 10(2009), nr. 1, pp. 1357-1365;
- MICHAELS, Ralf: „State Law as a Transnational Legal Order”, în *UC Irvine Journal of International, Transnational and Comparative Law*, vol. 1(2016), pp. 141-160;
- MICHAELS, Ralf, PAUWELYN, Joost: „Conflict of Norms or Conflict of Laws?: Different Techniques in the Fragmentation of Public International Law”, în *Duke Journal of Comparative & International Law*, vol. 22(2012), nr. 3, pp. 349-376;
- MUIR WATT, Horatia: „Governing Networks. A Global Challenge for Private International Law”, în *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, vol. 22(2015), nr. 3, pp. 352-369, <https://doi.org/10.1177/1023263X1502200303>;

SALAYMEH, Lena, MICHAELS, Ralf: „Decolonial Comparative Law: A Conceptual Beginning”, în *Rabel Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht/The Rabel Journal of Comparative and International Private Law*, vol. 86(2022), nr. 1, pp. 166-188, <https://doi.org/10.1628/rabelsz-2022-0007>;

SHAPIRO, Martin: „The Globalization of Law”, în *Indiana Journal of Global Legal Studies*, vol. 37(1994), nr. 1, pp. 37-64;

YNTEMA, Hessel E.: „The Comity Doctrine”, în *Michigan Law Review*, vol. 65(1966), pp. 9-32.